XVI ANUL XXXVI

7—8 IULIE—AUGUST 1946

REVISTA TEOLOGICĂ

ACŢIA ADMINISTRAŢIA

BIU, ACADEMIA TEOLOGICĂ ANDREIANĂ

REVISTA TEOLOGICA

ORGAN PENTRU ŞTIINŢA ŞI VIAŢA BISERICEASCĂ ÎNTEMEIAT ÎN 1907

APARE LUNAR

SUB PATRONAJUL I. P. SF. MITROPOLIT NICOLAE AL ARDEALULUI

REDACŢIA ŞI ADMINISTRAŢIA:

ACADEMIA TEOLOGICĂ „ANDREIANĂ", SIBIU, STR. MITROPOLIEI 24—28

ABONAMENTUL PE UN AN: 24.000 Lei

Pentru studenţii în Teologie: 15.000 Lei

Inscrisă în Registrul special al Tribunalului Sibiu sub nr. 1—1938
Autorizaţia Cenzurii Militare a Presei nr. 2417—1944

ÎN ACEST NUMĂR:

Ordinea articolelor e determinată numai de consideraţiuni tehnice

TIPARUL TIPOGRAFIEI ARHIDIECEZANE

ANUL XXXVI IULIE-AUGUST 1946 Nr. 7—8

REVISTA TEOLOGICĂ

ORGAN PENTRU ŞTIINŢA ŞI VIAŢA BISERICEASCĂ

DIRECTOR: Prof. Dr. GRIGORIE T. MARCU

ÎN NUMELE CREŞTINĂTĂŢII

Consiliul Mişcării ecumenice pentru înfrăţirea popoarelor prin Biserică s'a întrunit, pentru întâia oară după războiu, la sfârşitul lui Februarie a. c., în Geneva.

Am publicat în numărul precedent al revistei noastre (vezi p. 341 urm.) o scurtă dare de seamă asupra lucrărilor lui.

La sfârşitul acestor lucrări, Consiliul ecumenic a adresat un mesaj întregei omeniri. Documentul, pe cât de impresionant pe atât de elocvent, îl reproducem aici în traducere românească (făcută după textul apărut în ziarul elveţian „Neue Zürcher Zeitung", nr. 329 din 26 Februarie 1946).

MESAJUL CONSILIULUI MIŞCĂRII ECUMENICE PENTRU ÎNFRĂŢIREA POPOARELOR PRIN BISERICĂ

Lumea stă astăzi între viaţă *şi* moarte. *Nădejdile pe cari omenirea şi le-a pus într'o lume mai bună, nu au fost îndeplinite. Milioane de oameni sufăr peste puterile lor. Popoarele nu par a fi în situaţia de-a o scoate la capăt cu problemele internaţionale cele mai presante. O povară grea apasă omenirea. In faţa acestei* crize, *noi stăm ca creştini a căror proprie conştiinţă este deosebit de împovărată. Totuşi, Dumnezeu, în marea Lui milostivire, ne-a încredinţat slujirea cuvântului Său, şi noi suntem îndatoraţi să propovăduim*

acest cuvânt. Omenirea se află situată pe calea pierzării, pentru că este neascultătoare faţă de Dumnezeu. Orice înnoire atârnă de pocăinţă, de întoarcerea de pe calea noastră la calea lui Dumnezeu. Dumnezeu chiamă omenirea la o hotărîre decisivă: „V'am pus înainte viaţa şi moartea, ca să alegeţi viaţa".

Răsboiul se iscă din îndărătnicia omenească şi din nefericita incapacitate a omenirii de-a găsi o deslegare dreaptă intereselor contradictorii. Noi rugăm pe Dumnezeu să ajute Naţiunilor Unite să aleagă calea vieţii şi să cruţe generaţiile viitoare de caznele răsboiului. Vremea este înaintată. Triumful pe care l-a dobândit omul prin descoperirea energiei atomice, îl ameninţă pe el însuşi cu nimicirea. Cultura noastră va fi distrusă dacă omul nu-şi schimbă radical poziţia. O pace falsă nu este cu mult mai bună decât răsboiul. Iar o pace durabilă poate fi clădită numai pe temelii curat spirituale. Noi chemăm pe toţi oamenii de bunăcredinţă, pe toţi cei ce cred în eficacitatea valorilor spirituale şi a puterilor sufleteşti, sà acţioneze cu puteri unite pentru o ordine omenească dreaptă. Toate naţiunile sunt supuse judecăţii lui Dumnezeu. Cele învinse trebue să sufere o cumplită ispăşire. Dar isvoarele îndreptării lor zac ascunse în ele înşile şi aşteaptă să fie descuiate. Iar dacă ele se îndreaptă către Dumnezeu şi dau ascultare graiurilor cari au rezistat puterilor răului chiar în ceasurile cele mai negre, vor putea să se reculeagă, oricare ar fi locul ce le va reveni în comunitatea popoarelor.

Dar şi popoarele victorioase au trecut prin mari suferinţe. Acum, însă, tocmai victoria este aceea care le încarcă cu noui răspunderi în faţa lui Dumnezeu. Ele trebue să facă uz, simultan, de dreptate şi îndurare. Dacă ele răpesc foştilor lor inamici strictul necesar, sau populaţiile lor le împrăştie în massă, dacă într'o formă sau alta recurg la răsbunare, atari procedee nu pot decât să ducă la noui nenorociri. Pentru relaţiile dintre popoare trebue făcut un început nou. Toate neamurile au în planul lui Dumnezeu locul lor special; egoismul naţional, însă, este un păcat împotriva lui Dumnezeu, care a creat toate popoarele, şi pe cele mari, şi pe cele mici. Nici un popor nu poate să realizeze ceea ce Dumnezeu

intenționează cu el, dacă poporul respectiv refuză să răspundă chemării sale la colaborare loială în comunitatea celorlalte neamuri, considerate ca mădulare ale unei mari familii. Intre ordinea socială și cea internațională există o interdependență reciprocă.

De aceea, noi ne adresăm cu osebire guvernelor celor cinci Mari Puteri, cu chemarea de-a se arăta apte pentru răspunderea ce-o au față de lumea întreagă. Fiindcă și-au împreunat puterile lor, ele au câștigat răsboiul. Tocmai de aceea, noi le cerem să-și pună'n joc încă odată toate puterile lor pentru un țel comun, ca să facă dreptate, să biruiască foametea și să realizeze o comunitate a popoarelor libere, cuprinzătoare cât lumea. Aceasta însemnează că ele trebue să părăsească vechea cale a încrederii în propria lor putere și să se supună în mod conștient legilor dumnezeești ale dreptății și ale iubirii. Altminteri, vor continua să rămână pe calea nenorocirilor.

Asupra bisericilor apasă îndatorirea deosebită de-a ajuta popoarele să aleagă calea vieții. Creștinii sunt chemați să fie sarea pământului și lumina lumii. Lor le este încredințată slujba împăcării. Ei sunt răspunzători de îndatorirea de-a mărturisi, prin cuvânt și faptă, că legea lui Dumnezeu își găsește plinirea în iubirea lui Hristos. Chemăm pe toți cei ce calcă pe urmele lui Hristos, să facă tot ce le stă în putință, ca să le vină într'ajutor celor asupra cărora apasă teribilele nevoi și suferințe actuale, și să lupte pentru o ordine mai bună, în care drepturile omului să fie pe deplin recunoscute și respectate. Avem încrederea că bisericile capabile de acțiune vor sări într'ajutor bisericilor din țările eliberate și că toate bisericile se vor angaja, în măsură din ce în ce mai mare, în opera de îndeplinire a rostului lor misionar în lume.

Cu toată seriositatea reamintim datoria tuturor creștinilor de-a se ruga fără contenire ca iertarea, unirea și adevărata fraternitate omenească să câștige tot mai multă putere de afirmare. Ii mulțumim lui Dumnezeu pentru comunitatea noastră ecumenică întru Hristos. In anii de răsboiu, această comunitate a crescut în întindere, și prin harul lui Dumnezeu, ne-am încredințat odată mai mult că în comunitatea

mondială a sfintei Sale biserici, El ne îmbracă întru putere. Suntem plini de bucurie văzând că după anii de încercare ne putem întruni din nou laolaltă, găsind inimile noastre strâns unite în dragostea creştinească. Mărturisim că la această primă întrunire de după răsboiu, ne-am întâlnit ca fraţi adevăraţi şi în cea mai desăvârşită unitate lăuntrică întru Hristos am săvârşit munca noastră, o unitate care — faţă de ceea ce ne desparte — s'a dovedit a fi o realitate copleşitoare. Experienţa aceasta ne umple inimile de bucurie şi mulţumire, şi întrezărim în ea un semn de nădejde pentru întreaga omenire. Dumnezeu ne-a făcut cunoscută taina voinţei Sale prin aceea că la plinirea vremii, toate întru Hristos le împreunează. El este pacea noastră; în El zace viaţa omenirii: „V'am pus înainte viaţa şi moartea, ca să alegeţi viaţa".

(In româneşte de GR. T. M.)

NOUA ȘTIINȚĂ ȘI SPIRITUALISMUL CREȘTIN

de

Diacon Dr. EMILIAN VASILESCU

Profesor la Academia teologică „Andreiană"

Ieșim încet, dureros, dintr'un războiu care ne-a costat pe toți prea mult și ne îndreptăm în chip firesc privirile întrebătoare spre viitor. De sigur, zările nu s'au limpezit suficient pentru ca să ne îngăduim previziuni. Dar un lucru e sigur: ceva s'a schimbat sau, mai bine zis, ceva e pe cale să se schimbe în omenire, îndreptățindu-ne un senin optimism, pe deasupra suferințelor prezente și chiar pe deasupra suferințelor care, eventual, ar mai veni. E vorba de o schimbare epocală, care nu-și găsește echivalent decât de pildă în apariția creștinismului sau în Renașterea modernă. Schimbarea de care vorbim a început de câteva zeci de ani, de sus în jos, așa cum pornesc, în fond, toate marile schimbări, dela creatorii de știință, de filosofie, de artă și de valori morale, propagându-se apoi încet, încet, în mulțime. Schimbarea aceasta reprezintă o răsturnare copernicană a întregei mentalități care a domnit în știința, filosofia și arta din epoca modernă, dela Renaștere și până în preajma anului 1900. Și după cum știința, în deosebi fizica, prin descoperirile dela începutul epocei moderne, a fost dătătoare de ton și chiar cauza schimbării fundamentale a mentalității medievale, tot știința și tot fizica stă la temelia nouei schimbări, pregătind omenirii pentru un viitor, pe care îl dorim cât mai apropiat, o cu totul nouă concepție despre lume și viață. Dar, în vreme ce descoperirile științifice de acum câteva sute de ani au avut darul să imprime științei moderne o mentalitate mecanicistă, alungând pe Dumnezeu, sufletul și libertatea din lume, noile descoperiri științifice dărâmă cu totul această concepție, înlocuind-o cu alta mai apropiată de spiritualismul creștin.

Cât de însemnate sunt, sub acest raport, vremurile pe care le trăim, firește, nu ne putem da seama destul de bine. Numai cu încetul se va simți înrâurirea binefăcătoare a schimbărilor ce s'au produs în știința ultimelor câteva decenii. Deocamdată trăim încă urmările dezastroase, morale și sociale, ale mentalității greșite pe care a creat-o știința ultimelor trei secole, sub imperiul concepției mecanice despre lume. Trăim adică urmările alungării lui Dumnezeu din univers și din sufletul omenesc, precum și urmările nimicirii ideii de suflet și libertate în toate științele numite, în chip paradoxal, spirituale. Dacă însă Dumnezeu va vrea ca omenirea să nu plătească, prin propria sa nimicire totală, și ultimul tribut al mentalității greșite din cele trei secole precedente, apoi suntem încredințați că noul ev cultural, în care a intrat omenirea de câteva zeci de ani, va însemna o epocă de redresare și de progres real — și sufletesc, nu numai material — la care vor contribui în bună armonie noua știință și religia.

Socotind deci atât de însemnată și adâncă schimbarea ce se pregătește omenirii prin înfrângerea vechei concepții mecaniciste în știință și intronarea unei noui concepții favorabile spiritualismului creștin, am crezut că nu pot face altceva mai bun, în cele ce urmează, decât să caut a evidenția această schimbare și consecințele ei de ordin religios, moral, social și cultural.

Intemeietorii științei moderne: Copernic, Galilei, Kepler, Newton, erau oameni credincioși. Ei nu s'au gândit niciun moment că prin descoperirile și scrierile lor puteau să aducă vreo știrbire credinței tradiționale. Ba dimpotrivă, credeau că îi aduc servicii. Căci, cu cât se adânceau mai mult în cercetarea naturii, cu atât mai limpede li se arăta prezența Creatorului și cu atât mai mult creștea entusiasmul lor. Marele astronom Kepler, de pildă, sfârșind opera sa capitală despre *Armoniile lumii*, înălța lui Dumnezeu o smerită rugăciune, mulțumindu-i pentru înaltele bucurii spirituale pe care le-a încercat în timpul cercetărilor sale. La fel și ceilalți mari întemeietori ai științei moderne, încât despre Newton s'a putut spune că era un adevărat teolog.[1]

[1] I. Mihălcescu, *Newton ca teolog*, în *Revista Ortodoxă*, an. II (1914), nr. 7—8, p. 261—264

Nici nu bănuiau deci marii creatori ai științei moderne că prin cercetările lor făceau începutul unei cu totul noui concepții despre lume și viață, care avea să sfârșească în ateism și luptă împotriva lui Dumnezeu.

Și iată cum s'a întâmplat acest lucru: Până la marile descoperiri științifice dela începutul epocii moderne, domnea concepția ptolemaică despre lume, concepție care punea pământul în centrul lumii și pe om în centrul întregei creaturi, ca o ființă cu totul deosebită și menită unui destin spuerior. Prin cercetările de fizică și astronomie ale lui Copernic, Galilei, Kepler, Newton, Laplace s'a ajuns însă la o nouă concepție, heliocentrică, pentru ca apoi pământul nostru, împreună cu celelalte planete și cu soarele nostru, să fie aruncate în infinitatea spațiului, într'o galaxie oarecare, la fel cu mii și mii de alte galaxii. Dar, în loc ca aceste descoperiri extraordinare să dea omului o și mai măreață idee despre atotputernicia lui Dumnezeu și despre splendoarea operei lui, s'a ajuns dimpotrivă, încetul cu încetul, la desdumnezeirea naturii. Căci, descoperindu-se legăturile în care stau între ele corpurile neînsuflețite și mai ales aștrii cerești, s'a căutat a se întemeia întreaga știință modernă pe anorganic, pe materie și pe legile mecanice care o cârmuesc, excluzându-se factorii de ordin spiritual și transcendent. Și astfel, de unde pentru cugetarea medievală universul nu-și avea explicarea ultimă în sine și întâmplările din lume simbolizau realități transcendente, pentru noua concepție universul devenea o realitate de sine stătătoare, fără început, fără sfârșit și conducându-se după legile proprii ale materiei, independent de voința vreunei realități transcendente.

De sigur, marii întemeietori ai științei moderne, deși ajunseseră la o concepție mecanică despre lume, nu-și imaginau totuși universul ca o mașină ce ar funcționa prin propriile ei legi, independent de voia și puterea lui Dumnezeu. Ei considerau dimpotrivă mecanismul universului ca pus în funcțiune și condus de Dumnezeu. Dar, mai târziu, oamenii de știință, fizicienii, furați de concepția mecanică despre lume, n'au mai simțit nevoia să pună universul sub oblăduirea lui Dumnezeu. Ei s'au mulțumit să extindă con-

cepția mecanică, atât de fericit întrebuințată în lumea aștrilor cerești, și în celelalte domenii de cercetare: în mecanică, în acustică, în optică, în termo-dinamică și, mai târziu, cu unele dificultăți, pe tărâmul electricității și al magnetismului, năzuind ca întreaga știință a naturii să se construiască pe temeiuri mecanice. Așa s'a ajuns ca enorma desvoltare a științelor moderne să fie strâns legată de concepția mecanică, pe care o întâlnim chiar și în cele mai lăturalnice principii și procedee științifice din științe ca biologia, psihologia, etica, sociologia, politica, în scurt, în toată cultura modernă. Căci există un fel de fatalitate ca oamenii de știință, când văd că au izbutit cu anumite procedee într'un sector de cercetare, să caute a-și extinde cercetarea cu aceleași procedee și în alte domenii, chiar în toate domeniile, nădăjduind să obțină până la urmă o explicație unitară a universului.

Descoperirea anumitor legi care guvernează mișcările aștrilor cerești avea de altfel cu ce să entusiasmeze pe oamenii de știință. Căci ce poate fi mâi măreț pentru mintea omenească decât să poată prezice cu precizie apariția unei comete sau să determine prin calcule existența unei planete necunoscute, cum a fost cazul cu planeta Neptun, la existența căreia astronomul Le Verier a ajuns numai prin simple calcule astronomice, realitatea confirmând apoi în totul calculele sale. Prin performanțele de felul acesta, omul de știință a căpătat un prestigiu deosebit și o aureolă de mică zeitate, privilegiată cu darul artei divinatorii. Și cum fizica, știința mișcării, a fost aceea care a dat omului o armă atât de grozavă în lupta sa cu tainele naturii, fizica avea să devină știința de temelie a culturii moderne, pe modelul căreia au căutat să se întemeieze, cum am spus, toate celelalte științe, încât nu e de mirare că s'a putut vorbi chiar și despre o „fizică a moravurilor" și despre o „mecanică socială".

Care sunt, acum, cele câteva concepte fundamentale ale fizicii clasice, care s'au infiltrat cu vremea în toate celelalte științe, atât ale naturii cât și ale spiritului? Intr'un rezumat extrem de succint, acestea ar fi următoarele:

1. O anumită accepţiune a noţiunilor de *timp* şi *spaţiu*. Timpul şi spaţiul erau pentru Newton şi pentru întreaga fizică clasică — la fel de altfel ca şi pentru marele filosof şi om de ştiinţă Immanuel Kant — forme *goale*, în care se desfăşoară orice fenomen natural. In plus de aceasta, timpul şi spaţiul erau concepute ca stând într'o completă independenţă unul faţă de altul.

2. Fizica clasică lucra cu noţiunea de *substanţă* sau *massă*, aceea ce Newton numea *quiditas materiae* şi care avea să devină punctul de plecare al concepţiei materialiste despre lume.

3. Fizica clasică se folosea de *forţe*, care acţionează între masse după legi strict determinate. De aici avea să iasă în filosofia kantiană cunoscuta *categorie* a cauzalităţii.

4. In fine, fizica clasică şi întreaga ştiinţă întemeiată pe principiile mecanice, avea la temelie ideea de *continuitate a fenomenelor naturale*, adică acel principiu introdus în ştiinţă de filosoful Leibniz sub formula *natura non facit saltus*: natura nu creează specii noui şi genuri noui, existând totdeauna realităţi intermediare, care fac legătura, încât lanţul cauzal nu este întrerupt niciodată.[1]

Prin urmare, pentru concepţia mecanică despre lume, timpul, spaţiul şi substanţa sau massa sunt entităţi de sine stătătoare, iar între masse se exercită anumite forţe după legi inflexibile. Aceste principii erau socotite valabile nu numai în fizică şi mecanică, ci şi în ştiinţele înrudite mai de aproape cu acestea, în optică, acustică, dinamică, în ştiinţa luminii şi a electricităţii şi tindea să se infiltreze din ce în ce mai adânc in toate ramurile ştiinţei, în chimie, în biologie, în psihologie, în sociologie, peste tot. Nădejdea cea mare era însă aceea de a se ajunge cândva la o ştiinţă unică, ideală, capabilă să desvălue omului toate tainele lumii şi ale vieţii şi să-l pună definitiv stăpân pe natură.

Concepţia aceasta, pătrunsă de un nemăsurat optimism şi de un strict determinism al fenomenelor naturale şi spirituale, şi-a găsit sintetizarea cea mai pregnantă în cele-

[1] Prof. Dr. med. K. v. Neergaard, *Die Aufgabe des 20. Jahrhunderts*. Die Bedeutung der modernen Physik und Biologie für das Verständnis der grossen Fragen unserer Zeit in Ethik, Religion und Politik. Erlenbach-Zürich, Eugen Rentsch Verlag, 1940, p. 22

brele cuvinte ale lui Laplace: „*Noi trebue să considerăm starea prezentă a universului ca efectul stării sale anterioare și ca o cauză a celei care va urma.* O inteligență care, la un moment dat, ar cunoaște toate forțele de care este însuflețită natura, cum și situația respectivă a făpturilor care o compun, dacă pe de altă parte, ar fi destul de vastă ca să supună aceste date analizei, ar îmbrățișa în aceeași formulă mișcările celor mai mari corpuri ale universului, ca și ale celui mai ușor atom: nimic n'ar fi nesigur pentru ea, iar viitorul ca și trecutul ar fi prezente ochilor săi. Spiritul omenesc oferă, în perfecțiunea care a știut s'o dea Astronomiei, o schiță slabă a acestei inteligențe".[1]

Pasajul acesta din opera lui Laplace, ca și un pasaj asemănător din cunoscuta *Introducere la studiul Medicinei experimentale* a lui Claude Bernard,[2] au fost mult discutate și le găsim peste tot unde e vorba să se redea duhul în care au fost întreprinse cercetările științifice până la începutul secolului nostru. In ele se exprimă, mai limpede ca oriunde, mentalitatea oamenilor de știință și mai ales a vulgarizatorilor de știință din cele trei secole ultime, pentru care orice realitate era socotită ca produsul unei schimbări cantitative, unei compuneri din părți măsurabile sau descompuneri a părților, știința urmând a ne face să ajungem a cunoaște toate schimbările prin care au trecut și vor trece toate lucrurile din lume, sub imperiul legilor inflexibile care cârmuesc universul. Când mijloacele de cercetare se vor perfecționa, spuneau aceștia, universul nu va mai avea mistere de niciun fel, nu vor mai exista probleme chinuitoare pentru sufletul omenesc și toată lumea va fi foarte fericită.

Și astfel, pe temeiul concepției mecanice despre lume și al unui restrâns număr de legi descoperite și socotite ca adevăruri absolute și veșnice, s'a întreprins marea cam-

[1] *Essai philosophique sur les probabilités*, Paris 1814. Citat după Prof. Octav Onicescu, *Determinismul clasic*, în vol. colectiv *Problema determinismului*, Univ. din București, Seminarul de Filosofia Științei, București 1940, p. 7

[2] „Pentru corpurile vii, ca și pentru corpurile fără viață, spune acesta, legile sunt imuabile, iar fenomenele pe care aceste legi le stăpânesc sunt legate de condițiile lor de existență printr'un determinism necesar și absolut" (Apud Octav Onicescu *op. cit.*, p. 9.

panie de desdumnezeire și desspiritualizare a lumii, care avea să culmineze în secolul al XVIII-lea în lucrările *Forță și Materie* a lui Büchner și *Omul mașină* a lui La Mettrie. Dumnezeu nu mai avea ce căuta în univers. Universul, se zicea, este infinit și veșnic. El este alcătuit din materie și supus mișcării, care este și ea veșnică, așa cum este materia. Lumea n'a avut deci nevoie de un creator al materiei și al vieții și nu are nevoie nici de vreun guvernator.

E drept că s'a încercat prin secolele XVII și VIII o soluție hibridă pentru armonizarea concepției mecanice despre lume cu ideea creștină despre un creator al lumii, care a dat și primul impuls materiei inerte. E vorba de concepția *deistă*, apărută pe sol englez și apoi extinsă în Franța și Germania, și potrivit căreia Dumnezeu a creat într'adevăr lumea, dar după ce a înzestrat-o cu legi inflexibile nu s'a mai ocupat și nu se mai ocupă de ea. E o concepție, cum am spus, hibridă și care mai bine n'ar mai fi fost, deoarece nu reprezintă decât o necredință deghizată. Dovadă că această concepție n'a servit decât ca punte de trecere spre ateismul declarat și combativ, care și-a atins culmea pe la mijlocul secolului trecut, sub forma concepției materialiste; concepție filosofică ce se pretinde mai mult decât oricare alta ca întemeiată pe știință.

Dar știința mecanicistă, care abia se așeza pe picioarele unor cercetări și experiențe limitate și incomplete, și filosofia materialistă, care umplea cu imaginația toate golurile și deficiențele științei, nu și-au putut ține promisiunile de a revela toate tainele lumii și ale vieții. Ele au creat, într'adevăr, o tehnică impunătoare și ne-au făcut să cunoaștem mult mai multe lucruri decât se știau acum două mii de ani, dar în privința unei cunoașteri adâncite, esențiale, n'am făcut un pas mai departe, cum recunoaște cu loaialitate un tânăr cercetător român, dl Al. Mironescu, șef de lucrări la Facultatea de Științe din București, care a publicat anul trecut, în editura Fundației Regele Mihai I, o foarte importantă lucrare intitulată: *Limitele cunoașterii științifice*. Cine vrea să aibă imaginea clară a tuturor străduințelor științei moderne și ale neputințelor ei în a rezolva problemele grele pe care le pune științei realitatea,

să citească această carte a unui competent gânditor științific și va vedea cât de puțin îndreptățită a fost știința celor trei secole precedente să-și aroge puteri revelatoare indefinite. Tot asemenea, cine vrea o critică încă mai aspră a științei, să consulte lucrările unui alt gânditor român, dl Anton Dumitriu, asistent la Facultatea de Filosofie din București, care are și o pregătire specială științifică și care, deși a fost multă vreme asistentul celui mai științist profesor pe care l-a avut vreo universitate românească, totuși sgâlțâe din temelii întreg edificiul științei moderne, așa cum n'ar fi îndrăsnit s'o facă un teolog român.[1]

Intr'adevăr, știința celor trei secole precedente, după ce a stârnit în jurul ei un entusiasm nemaipomenit, după ce a făcut pe Ernest Renan să descrie în culorile cele mai trandafirii perfecțiunea și fericirea la care va ajunge omenirea sub înrâurirea binefăcătoare a științei, n'a putut împiedeca să se arate decepțiile. Acolo unde generalizările pripite arătau limpezimi de cristal și soluții foarte fericite ale tuturor problemelor, cercetările mai atente au descoperit dificultăți din ce în ce mai mari și nesiguranțe, realitatea arătându-se cu mult mai complicată și de nepătruns decât se părea la început. Ipotezele și teoriile construite în grabă și menite să lumineze originile lumii, ale materiei, ale mișcării, ale vieții și ale nesfârșitelor forme de viață, s'au dovedit curând a fi, în fond, simple construcții mintale, comode poate, dar care nu corespundeau realității, ci numai satisfăceau nevoia noastră sufletească de a înțelege realitatea, de a ne orienta într'un univers în care refuzăm să ne simțim străini și neajutorați. Legile științifice, chiar când au dat rezultate practice fericite, s'au vădit curând a nu fi adevăruri absolute, cum se credea, ci simple sistematizări mintale, simple abstracțiuni, duse uneori până la extrema limită prin procedee matematice, dar pierzând în aceeași măsură contactul cu realitatea.

Așa s'a făcut că marele fizician englez Arthur Eddington a putut scrie relativ recent o carte intitulată *Misteriosul univers*, iar savantul american de origină franceză

[1] In deosebi: *Bazele filosofice ale științei*, București, Societatea Română de Filosofie, 1938.

Alexis Carrel a scris la rândul său o carte răspândită in lumea întreagă sub titlul: *Omul ființă necunoscută*. Pentru acești savanți deci, universul și omul, care păreau pentru știința din secolele XVIII și XIX realități deplin limpezite științificește, apar dimpotrivă ca mistere, greu sau imposibil de pătruns până în străfundurile lor.

Dar nu numai acești doi savanți, ci încă și numeroși alții și încă de pe la sfârșitul secolului trecut și-au dat seama de insuficiențele științei în raport cu pretențiile ei și au căutat să modereze entusiasmul pueril al vulgarizatorilor de știință. Printre aceștia putem cita nume ilustre ca: Du Bois-Raymond, Helmholtz, Kirchhoff, Ernest Mach, Henri Poincaré, Pierre Duhem, Edouard Le Roy, la care s'au alăturat o serie de filosofi de mâna întâia ca: Charles Renouvier, Emile Boutroux, Wiliam James, Henri Bergson, Emile Meyerson și alții. Toți aceștia n'aveau niciun interes să scadă prestigiul științei, dar aveau tot interesul ca să nu se exagereze posibilitățile ei în așa fel încât să sufere la un moment dat însuși prestigiul științei. Aveau adică tot interesul ca să nu se atribue științei puteri nelimitate, pentru ca apoi, când se va vădi neputința ei, să se poată vorbi, cum s'a vorbit stăruitor spre sfârșitul secolului trecut și cum se vorbește încă și astăzi, despre „criza științei", mai mult chiar, despre „falimentul științei".

Ceea ce este mai trist însă, este faptul că entusiasmul științist din cele trei secole precedente și concepția mecanică ce ședea la temelia științei din acea vreme au înstrăinat, cum am spus, omenirea civilizată de Dumnezeu și de toate principiile care fac temeliile veșnice ale vieții. Căci ce rost puteau să mai aibă ideile de Dumnezeu, suflet, libertate, creație, desăvârșire, într'o sumbră concepție materialistă, în care și cele mai înalte sclipiri ale geniului, ca și cele mai generoase avânturi ale sfințeniei, nu sunt decât produsul materiei, epifenomene, fosforescențe, fără sens și fără valoare, din moment ce sunt rezultatul unui determinism strict ce domină întreg universul?

In felul acesta, pe măsură ce știința modernă creea confortul de care ne bucurăm noi astăzi și mijloacele de distrugere de care ne întristăm încă și mai mult, pe măsură

adică ce diferitele științe își arătau puterea pe laturea lor aplicativă, tehnică, în aceeași măsură se fărâmițau, se distrugeau toate temeiurile spirituale ale vieții individuale și colective. „Niciodată în istoria omenirii, spune un profesor universitar medic elvețian, n'a existat un mai cras contrast de lumină și întunerec, decât în vremea aceea",[1] adică spre sfârșitul secolului trecut, când opera aceasta de săpare a tuturor temeiurilor vieții morale și sociale ajunsese la culme.

Căci într'adevăr, în năzuința sa de a raționaliza totul și de a explica totul pe temeiul legilor ce guvernează lumea materială, s'a încercat în secolul trecut și explicarea fenomenelor vieții numai prin mijloace fizico-chimice. Și astfel, de unde începătorii biologiei moderne puneau pe Dumnezeu la originea vieții — așa cum începătorii fizicii și astronomiei moderne puneau pe Dumnezeu la originea materiei și a mișcării din lume — oamenii de știință ai secolului trecut au renunțat la această idee și au căutat — pretinzând chiar că au și găsit — originea fizico-chimică a vieții. N'am putea să spunem că cercetările îndreptate în acest sens n'ar fi fost fecunde într'un fel. Dar spiritul în care au fost conduse acele cercetări a fost greșit și de aceea și rezultatele cercetărilor n'au fost cele dorite. Căci în loc să se ajungă a se înțelege ce e viața și ce e omul în specificitatea lor, s'a ajuns dimpotrivă la o înglobare ilicită și dezastroasă a omului și a vieții în materie, în anorganic. Naturalismul acesta fără lărgime și fără perspective mai înalte a făcut pe numeroși oameni de știință ai secolului precedent să treacă pe alăturea specificului vieții și să considere spiritul omenesc ca un produs al materiei, scoborând astfel la un nivel subuman tot ce face demnitatea noastră omenească. Nicio mirare deci că, întemeiat pe principiile mecanice despre lume și viață, un Ernest Haeckel va isbuti să descrie, cu lux de amănunte înduioșetoare, felul cum a luat naștere viața, pe fundul oceanelor, acum cine știe câte milioane de ani, și să arate, ca într'un film cultural, unde plantele și viețuitoarele cresc sub ochii noștri uimiți, toate fazele prin care au trecut viețuitoarele

[1] Prof. K. v. Neergaard, *op. cit.*, p. 24.

pământului, dela faimoasa moneră primitivă până la om. Şi nicio mirare de asemenea că psihologia întemeiată pe astfel de principii a ajuns să cerceteze viața sufletească de jos în sus, dela temeiurile ei materiale, dela determinările ei fizico-chimice, aşa cum şedea bine unei psihologii denumită, în chip paradoxal, dar fără pic de ironie, „psihologia fără suflet". In fine, nicio mirare că s'a putut ajunge a se explica religiozitatea ca o sublimare a refulărilor erotice şi că s'a căutat originea creației artistice în străfundurile animalice ale omului. Căci a pune psihologia pe temeiuri biologice şi biologia pe temeiuri fizico-chimice, nu putea fi decât perfect consecvent cu mentalitatea ştiințistă şi materialistă a secolelor precedente, după cum a transforma morala într'o „fizică a moravurilor" şi sociologia într'o „fizică" sau chiar într'o „mecanică socială", nu puteau fi decât procedeele unei mentalități întemeiată pe anorganic, pe fenomenele din lumea neînsuflețită, unde domneşte determinismul riguros. N'a cerut oare un profesor dela Sorbona, acum câteva zeci de ani, să se desființeze orice penalitate, orice răspundere a faptelor, din moment ce nu există libertate spirituală? E absurd, spunea acest profesor, să loveşti cu pedepse într'un răufăcător, într'un criminal, tot atât de absurd ca a bate un pom fiindcă face poame rele.[1]

Ne putem da seama deci până la ce haos moral şi social poate fi împinsă omenirea de o concepție ştiințistă şi deterministă, dacă se duc până la capăt consecințele ei practice. Şi trebue să constatăm cu durere, că omenirea — şi tocmai regiunea cea mai civilizată a ei — a tras până la capăt consecințele dezastroase ale concepției mecaniciste despre lume, ieşită din descoperirile fizicienilor de acum trei sute de ani.

Dar iată că tot fizicii i-a fost dat să vină să repare — cu câtă greutate! — ceea ce s'a stricat în numele ei

[1] „Cine s'ar încumeta să bată un pom care face fructe rele, spune Albert Bayet, ca şi când ar depinde de voința pomului însuşi ca să facă fructe bune sau rele? Cum de suntem în stare să ținem drept responsabil de faptele sale pe un criminal, ca şi când ar depinde de voința lui să comită crime sau să nu comită?" (*La morale scientifique*, Paris, Alcan, 1904, p. 178).

și cu mijloacele ei de lucru. După părerea celor mai de seamă oameni de știință din ziua de azi, data de 14 Decemvrie 1900, când a apărut lucrarea profesorului german Max Planck asupra teoriei quantei, marchează încheierea erei culturale care a început cu Renașterea și care a purtat numele de „vremea nouă"; vreme care, pentru noi cei de azi, poate fi considerată ca „vremea veche". Marele naturalist Bernhard Bavink ne atrage chiar atenția, într'o carte relativ recentă, intitulată *Die Naturwissenschaft auf dem Wege zur Religion*, asupra schimbărilor ce se petrec în vremea noastră prin nouile progrese ale fizicii și spune că ar fi păcat să renunțăm la privilegiul atât de rar de a lua parte intens sufletește la o mișcare ce creează omenirii o cu totul nouă concepție despre lume și viață.[1]

De sigur, nu este cu putință să expunem aici nici măcar principalele teorii noui ale științei din prima jumătate a secolului al XX-lea. Și chiar dacă aceasta ar fi cu putință, nu-mi arog nicidecum vreo competență deosebită științifică, pentru ca să mă aventurez în subtilele amănunte ale nouei științe. Nici n'ar fi nevoie de altfel, deoarece, în subiectul nostru, e suficient să evidențiem cele câteva caractere principale ale nouei științe, care o apropie de spiritualismul creștin sau, cum spune Bernhard Bavink însuși, care fac ca știința naturii să fie „pe drumul spre religie".

Am amintit, în prima parte a expunerii, care sunt cele câteva principii ce stau la temelia fizicii clasice și anume: 1. Concepția că timpul și spațiul sunt forme goale, realități distincte. 2. Concepția că universul este format dintr'o substanță materială infinită și veșnică. 3. Concepția că forțele care acționează între masse sunt stăpânite de legi inflexibile. 4. Principiul desăvârșitei continuități a formelor naturale, care nu îngădue un cât de neînsemnat hiatus în procesele naturale. Și am arătat cum într'un astfel de univers nu mai aveau ce căuta ideile de Dumnezeu, suflet și libertate. Noua fizică însă aduce schimbări radicale în toate aceste privințe.

[1] Bernhard Bavink, *Die Naturwissenschaft auf dem Wege zur Religion*. Leben und Seele, Gott und Willensfreiheit im Licht der heutigen Naturwissenschaft. 2 Aufl., Frankfurt am Main. Verlag Moritz Diesterweg, 1933. Einleitung, zugleich Vorwort, p. IV.

In ce privește noțiunile de timp și spațiu, *teoria relativității* — întemeiată de cunoscutul savant Albert Einstein pe premisele puse de alți trei savanți: germanul Hermann Minkowski, danezul Niels Bohr și englezul Ernest Rutherford — a schimbat cu totul vechea concepție a spațiului tridimensional, timpul devenind a patra dimensiune într'un univers quadridimensional. Timpul și spațiul nu mai sunt socotite ca realități distincte și absolute, ci — într'un mod greu de redat prin cuvinte și imagini — ca strâns legate între ele, orice sistem de mișcare având-și timpul său. Căci e vorba în concepția einsteiniană de o relativitate a mișcării, nu de un relativism al adevărului sau al valorilor, cum s'a interpretat adesea în mod greșit. Pentru Einstein, spațiul nu mai este ceva infinit, care ne înconjoară și în care ne putem mișca mai repede sau mai încet, în vreme ce timpul ar fi ceva care se scurge veșnic și uniform, independent de spațiu. In noua concepție, timpul și spațiul fuzionează, sunt legate în chip indisolubil.

Care sunt consecințele acestei noui concepții despre timp și spațiu? Acestea sunt foarte importante. De unde până acum timpul era socotit ca ceva omogen, continuu, cu o singură direcțiune lineară, indefinit, în noua concepție timpul variază după locul unde se plasează observatorul în univers. Și astfel, timpul acela aprioric, în care o conștiință în genere, transcendentală, organizează experiența, timpul socotit de Kant drept formă apriorică a sensibilității, care preexistă atât experienței externe cât și experienței interne, timpul acela al oamenilor de știință și al filosofilor mecaniciști din sec. al XVIII-lea este socotit în știința de azi ca o relicvă a trecutului. In vechea concepție despre timp era cu putință și chiar foarte normal ca Laplace să imagineze o inteligență atotcuprinzătoare, care să sesizeze, pe temeiul unui strict determinism, întreaga desfășurare a elementelor naturii din trecut, prezent și viitor. Tot asemenea, potrivit vechei concepții științifice, se putea afirma veșnicia lumii în timp și infinitatea ei în spațiu. Nouile cercetări științifice au dovedit însă că lumea nu e nici veșnică, nici infinită, cum au dovedit de asemenea că nici mișcarea nu e veșnică și nici materia nu rămâne con-

stantă în univers, ci se distruge. Adică noua știință a răsturnat tocmai temeliile pe care se clădise necredința într'un Dumnezeu creator al lumii.

Intr'adevăr, încă din a doua jumătate a veacului trecut teoria *entropiei*, formulată de fizicienii Carnot și Clausius, ducea la concluzia că mișcarea din lume va înceta cândva, într'un viitor foarte îndepărtat, dar nicio putere din lume nu va împiedeca „moartea calorică" a universului. Căci, potrivit principiului al doilea al termodinamicei, există o tendință de creștere necontenită a energiei calorice din univers, energie care nu este convertibilă în întregime in energie de alt fel, ci numai într'un procent de 15—20°/₀. De aceea energia calorică și poartă numele de energie degradată. Și cum în toate transformările de energie — mecanică, chimică, electrică, etc. — se degajează o cantitate de energie calorică ireversibilă în întregime în energie utilizabilă, concluzia este că va veni o vreme când orice mișcare va înceta în univers. Este aceea ce s'a numit „moartea calorică" a universului, al cărui spectru nu poate fi alungat din fața omenirii, cum constată d. prof. Victor Vâlcovici, dela Facultatea de Științe din București, într'un referat prezentat nu de mult la ședințele *Institutului Regal de Cercetări științifice al României.*[1] Dar pentru noi este interesant faptul că, dacă mișcarea din lume va avea un sfârșit, înseamnă că ea nu durează din veșnicie, căci altfel ar fi trebuit ca universul să fie de mult împietrit în nemișcare.

La aceeași concluzie duce și o altă teorie nouă și îndrăsneață, bazată de data aceasta chiar pe teoria relativității și care poartă numele de teoria *expansiunii universului*, susținută între alții de abatele Lemaître, directorul observatorului astronomic din Louvain, și care teorie, cum spune tot d. prof. Victor Vâlcovici, rezistă tuturor atacurilor.[2] Potrivit acestei teorii, universul se dilată, își dublează diametrul într'un anumit interval de timp. Concluzia care ne interesează este aceea că, dacă universul ar fi veșnic, s'ar

[1] Victor Vâlcovici, *Perioada astronomică a pământului, Ipoteze cosmogonice*, în vol. colectiv *Materia și Viața*. Publ. Inst. Regal de Cercetări științifice al României, București 1944, p. 27.

[2] *Ibidem*, p 21.

fi ajuns până acum la o dilatare atât de mare, la o disociere atât de mare a atomilor din care este alcătuită materia universului, încât materia n'ar mai prezenta nicio consistență. Ceea ce observăm că nu e cazul. De asemenea, dacă densitatea materiei din univers descrește necontenit, ce trebue să fi fost acum câteva trilioane sau quadrilioane de ani, când un corp de mărimea pământului va fi avut massa și greutatea concentrate într'o bilă ca aceea cu care se joacă un copil![1] Așa ceva, firește, nu este de conceput și nu rămâne decât încheierea că lumea nu e veșnică și că timpul, așa cum învață și teologia creștină și teoria einsteiniană, a început să curgă odată cu creearea lumii și numai în legătură cu lumea, cu spațiul, de care nu poate fi despărțit prin voința arbitrară a oamenilor de știință și filosofilor.

Realitatea deci — pe care noua știință o prinde mai de aproape și se mulează pe ea — a adus verificări foarte interesante ale teoriei relativității și a confirmat legătura indisolubilă dintre timp și spațiu, spațiul pierzându-și și el infinitatea și devenind sferic. Căci, într'adevăr, coordonatele universului einsteinian nu se înscriu într'un spațiu nelimitat, infinit, ci ele se încurbează, dând viziunea unui cerc închis, care limitează și închide câmpul de gravitație al universului. Universul einsteinian este deci un univers limitat, deși nu are margini. Un univers infinit, spune Einstein, nici nu poate fi conceput. „In spațiul infinit newtonian, observă el, lumile s'ar topi cum se topește o bucată de zahăr în apă".[2]

Renunț, firește, să mai insist asupra teoriei relativității și asupra consecințelor ei, știut fiind că în deosebi această teorie formează, chiar pentru oamenii de știință, un fel de încercare a puterilor intelectuale. Reținem numai faptul că noua concepție despre timp și spațiu prezintă un tărâm de apropiere între știință și religie, așa cum nu se întâmpla în vechile concepții.

---

[1] Ioan Gh. Savin, *Apologetica*, vol. II, Existența lui Dumnezeu, partea II-a, Probele cosmologică și teleologică, București 1943, p. 16 sqq.

[2] Citat după Ioan Gh. Savin, *Creștinismul și gândirea contemporană*, București 1940, p. 39.

O altă noţiune, cu care ziceam că lucra fizica clasică, era noţiunea de substanţă, aceea *quiditas materiae* a lui Newton, pe care s'a clădit cu vremea materialismul modern. Aici fizica nouă a adus de asemenea o răsturnare totală, cu vaste consecinţe de ordin filosofic. Aici mai ales spiritualismul creştin îşi găseşte în noua ştiinţă un aliat împotriva ruinătoarelor concepţii ştiinţiste din secolele precedente. Căci pentru noua ştiinţă nu mai există materia în înţelesul pe care îl avea odinioară, ci ea apare mai degrabă ca ceva de ordin spiritual. „Studiul microenergeticei, spune profesorul dela Sorbona Gaston Bachelard, ne pare a conduce la o *dematerializare a materialismului*".[1]

Se ştie că, în antichitate, filosofii Leucipp, Democrit, Epicur şi poetul Lucreţiu propoveduiau că universul este alcătuit din foarte mici părticele de materie numite atomi, care prin îngrămădirile lor întâmplătoare au dat naştere tuturor lucrurilor şi fiinţelor din lume. Atomul era însă pentru ei o necesitate metafizică, nu o realitate cunoscută prin experienţă. Abia prin anul 1810 savantul John Dalton a introdus în chimie noţiunea de atom, dar nu fiindcă el ar fi văzut cumva vreun atom, ci numai ca o necesitate de ordin chimic, fără de care nu era cu putinţă să se explice diferitele combinaţiii chimice. In situaţia aceasta a rămas atomul de-a-lungul întregului secol trecut până ce savantul francez Perrin a stabilit, la începutul secolului nostru, existenţa sigură a atomului.

Dar iată că în vremea noastră atomul, care prin însăşi numirea sa înseamnă ceva indivizibil, a fost, cum se spune, spart şi s'a descoperit în el un întreg univers în miniatură. S'a văzut că atomul are un nucleu încărcat cu electricitate pozitivă şi unul sau mai mulţi electroni încărcaţi cu electricitate negativă şi învârtindu-se cu o iuţeală foarte mare în jurul nucleului, aşa cum planetele se învârtesc împrejurul soarelui. Mai de curând s'au descoperit în atom şi alte particule, ca pozitronul, un fel de echivalent al electronului, însă încărcat cu electricitate pozitivă, şi neutronul, care îşi permite fantazia să rămână neutru.

[1] Gaston Bachelard, *Le nouvel esprit scientifique*, 3-e éd., Paris, Les Presses universitaires de France, 1941, p. 67. „Substanţa chimică nu este decât umbra unei umbre", mai spune acesta (p. 82).

N'are, de sigur, niciun rost să expunem mai pe larg descoperirile uimitoare făcute în ultima vreme în ştiinţa numită microfizică. Există şi la noi în ţară mai multe lucrări de popularizare, care pot fi foarte utile în acest sens.[1] Ceea ce este însă foarte interesant este faptul că noua ştiinţă a ruinat vechea concepţie despre materie ca ceva rigid, împietrit şi mişcat de forţe mecanice. Prin felul ei de a înţelege lucrurile, fizica clasică autoriza în chip evident o concepţie ontologică materialistă, în vreme ce noua fizică autorizează, după propriile mărturii ale marilor fizicieni contemporani, o concepţie ontologică spiritualistă; că adică esenţa ultimă a universului este de natură spirituală.

Intr'adevăr, dacă protonii, electronii, neutronii, pozitronii ce intră în compoziţia atomului nu sunt în fond altceva decât simple „sarcini electrice" şi dacă electronii, care în chip obişnuit descriu mişcări iuţi circulare sau eliptice în jurul protonului, îşi pot permite totuşi s'o ia razna prin spaţiu şi atunci îşi măresc massa pe măsură ce se apropie de viteza luminii, adică de 300.000 km. pe secundă, dacă, în fine, savanţii nu ne mai pot spune limpede ce e lumina, corpuscul sau undă, sau şi una şi alta, apoi ce s'a mai ales de vechea materie inertă, compactă, fără spaţii întraatomice? Materia, pe temeiul căreia s'a constituit nu numai fizica clasică, dar şi concepţia ontologică materialistă, nu mai există astăzi, ci este înlocuită cu ceva care, cum am spus, seamănă mai mult cu spiritul decât cu materia. „Nu sunt decât 30 de ani, spune marele fizician şi astronom american James Jeans, de când credeam că mergem către descoperirea unei realităţi ultime de esenţă mecanică. Se părea că totul constă dintr'un amestec de atomi, destinaţi a executa anumite jocuri fără sens, într'un interval de timp oarecare, sub acţiunea unor forţe oarbe şi fără obiect, pentru a cădea şi a forma apoi o lume moartă. In acest univers, întru totul mecanic, viaţa

---

[1] Chr. Musceleanu, *Materia în infinitul mare, pe pământ şi în infinitul mic*, Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1930, 8⁰, 350 p. Ştefan Georgescu-Gorjan: *Minunata poveste a electronului*, ed. II-a, Bucureşti, Gorjan, 1944, 8⁰, 289 p. Ioan G. Popescu: *Lumea electronilor*, ed. II-a, Bucureşti, Universul, 1945, 8⁰, 299 p.

era căzută prin hazard. Un mic colț din acest univers de atomi și poate și din altele a devenit, prin hazard, conștient, pentru un timp, pentru ca apoi, condamnat de jocul acelorași forțe oarbe, să piară prin îngheț și să părăsească această lume fără viață. Astăzi suntem însă, în general, de acord, *și din partea fizică a științei acest acord este aproape unanim*, de a cugeta, că drumul cunoștințelor noastre se îndreaptă către o *realitate nemecanică*. Universul începe să se asemene mai de grabă unei *mari cugetări, decât unei mari mașini*. Spiritul nu mai apare ca un *intrus* accidental în împărăția materiei, ci trebue *mai de grabă să-l salutăm* ca pe creatorul și guvernatorul împărăției materiei".[1]

Iată prin urmare o concepție ontologică spiritualistă, mărturisită limpede de unul dintre cei mai mari savanți din ziua de azi. Și această concepție nu o întâlnim numai la el, ci și la fizicianul Rizler, la chimistul în coloide Harold Picton și la mulți alții.[2] Cu toate că nici concepția ontologică spiritualistă nu este lipsită de dificultăți și, în orice caz, nu este acceptată ca atare de cugetarea creștină, totuși nu putem să uităm căldura cu care Sfinții Părinți ai Bisericii au îmbrățișat spiritualismul platonic, în vreme ce aruncau toate afurisaniile asupra malerialismului epicureic. Spiritualismul ontologic, spre care tinde noua știință, este apropiat de spiritualismul creștin și favorabil ideii de libertate, idee atât de scumpă cugetării creștine și care nu-și mai avea nici un rost în concepția mecanicistă și materialistă.

Și cu aceasta ne aflăm în fața unei alte note a nouei științe, care o apropie de cugetarea creștină. E vorba de ideea de libertate sau indeterminism, care s'a strecurat în câmpul nouei științe, împotriva determinismului universal pe care se întemeia vechea știință.

Am văzut cum, în numele fizicii clasice, Laplace pretindea că o inteligență extraordinară ar fi în stare să descifreze în trecut și să prevadă în viitor întreaga desfășu-

---

[1] *Le mistérieux univers*, Paris 1933, p. 179—180. Citat după I. Gh. Savin, *Creștinismul și gândirea contemporană*, p. 41.

[2] Bernhard Bavink, *op. cit.*, p. 44.

rare a evenimentelor din lume, sub imperiul determinismului universal. Dar iată că determinismul universal s'a dovedit a fi o himeră, „pe ruinele căreia nu avem niciun motiv să plângem", cum se exprima dl Prof. Victor Vâlcovici într'o comunicare făcută la Academia Română, unde trebuia să răspundă savantului, dar prea bătrânului Prof. Dr. Gheorghe Marinescu, moștenitor al concepției deterministe din secolul precedent.[1] „Determinismul concepției laplace-ene este o himeră goală", spune și naturalistul Bernhard Bavink.[2]

Intr'adevăr, de unde înainte oamenii de știință se entusiasmau de preciziunea cu care lucrează natura, în vremea noastră unii dintre ei au ajuns să spună că „natura are oroare de preciziune".[3] De unde legile universului erau socotite ca absolute și veșnice, astăzi abia li se mai acordă un caracter „statistic", legile absolute fiind mai de grabă niște postulate, niște deziderate ale științei, spre care legile reale, statistice, tind ca spre un ideal.

Și era firesc să se întâmple așa, din moment ce materia nu mai este socotită ca ceva rigid, inert, pasiv, ci ca ceva activ, dinamic, poate chiar spiritual. Dacă materia nu mai este ceva mort, ci ceva viu, atunci și acțiunile ei nu se lasă atât de ușor prinse în chingile legilor naturale fixe și inflexibile, construite de mintea omenească după modelul matematicilor. Ideea aceasta a indeterminismului a cuprins întreaga fizică nouă și unii oameni de știință, printre care putem cita chiar numele genialului matematician francez Henri Poincaré, merg până la a socoti toate legile naturii ca simple instrumente, comode de sigur, dar totuși simple instrumente făurite de mintea omenească și deci imperfecte, realitatea însărcinându-se să le arate adesea insuficiente sau chiar de-a-dreptul false. Lipsa de precizie a legilor științifice a făcut de pildă pe marele fizician și chimist contemporan Walter Nernst să spună: „Este probabil

[1] Victor Vâlcovici, *Principiul incertitudinii*, Memoriile secț. științifice ale Academiei Române, Seria III, tom. XIII, mem. 3, București 1938, p. 20.

[2] *Op. cit.*, p. 42.

[3] Chr. Musceleanu, *Energie, Materie, Radiațiuni*, vol. III, București, Universul, 1935, p. 218.

ca toate legile noastre naturale... să aibă un caracter esențial statistic".[1]

Intre cauzele care au contribuit la zdruncinarea determinismului universal a fost și *teoria quantei*, emisă de Max Planck în anul 1900 și potrivit căreia orice propagare sau absorbție de energie nu se face în chip continuu, ci prin mici părticele de energie, numite quante sau atomi de energie, după cum și lumina, va spune savantul francez Louis de Broglie, se propagă tot prin părticele, prin quante de lumină, care au primit numele de fotoni. Energia și lumina nu curg deci liniștit și fără întrerupere, cum ni se pare nouă că ar curge apa unui râu, ci prin mici salturi, prin mici sărituri imperceptibile și imprevizibile. In felul acesta, vechiul adagiu *natura non facit saltus* nu mai este la modă. Max Planck se întreba chiar odată dacă nu cumva natura nu face numai salturi. Și este interesant de notat în treacăt că tot în anul 1800 naturalistul De Vries a emis teoria mutațiilor în biologie, asupra căreia nu vom insista.

Dar lovitura cea mai gravă care s'a dat determinismului universal a venit din altă parte, dela *principiul incertitudinii* sau *relația de incertitudine*, stabilită de marele savant german Heisenberg, distins încă de foarte tânăr — mi se pare la vârsta de 25 sau 28 ani — cu premiul Nobel pentru descoperirile sale științifice. Acest savant a arătat că în microfizică trebue să contăm totdeauna pe un destul de mare procentaj de incertitudine, deoarece mijloacele noastre de cercetare, oricât s'ar perfecționa, nu vor ajunge niciodată să precizeze, de pildă, în același timp, locul în care se află un electron la un moment dat și iuțeala cu care acel electron se mișcă. Pentrucă, pe măsură ce se intensifică bombardamentul de fotoni, adică de lumină, asupra electronului, pentru a-i preciza locul, în aceeași măsură, din cauza presiunii crescânde a fotonilor, electronul își schimbă iuțeala și poziția. Și dacă, dimpotrivă, slăbim bombardamentul de fotoni, pentru a înregistra cu mai multă precizie iuțeala electronului, în aceeași măsură devenim

[1] W. Nerst, *Die Naturwissenschaften*, 10. Jahrg., Heft 21. Citat după Johannes Hessen, *Die Geisteströmungen der Gegenwart*, Freib. i. Br., Herder & Co., 1937, p. 27.

incapabili de a fixa cu precizie locul unde se află electronul. Prin urmare, nu e chip să ieşim din această dilemă, din această relaţie de incertitudine, decât contând pe anumite aproximaţii destul de importante pentru a se putea susţine că în microfizică avem de-a-face numai cu măsurători relative şi cu legi statistice. Şi chiar dacă numai în microfizică ar fi contrazis în chip hotărîtor determinismul universal, încă nu s'ar mai putea vorbi de determinism *universal*. Dar trebue să ţinem seama şi de faptul că, pe temeiul *principiului corespondenţei*, emis de fizicianul Niels Bohr, însăşi legile mecanicei lui Newton sunt numai aproximative. Şi astfel putem declara fără teama de a fi contrazişi, că determinismul universal, care era un simplu postulat de ordin metafizic, a fost nimicit de noua ştiinţă.[1]

Ceea ce aste interesant pentru noi însă este faptul că situaţia precară în care a ajuns determinismul universal al fizicei clasice are o mare însemnătate de ordin filosofic şi teologic, mijlocind apropierea între noua ştiinţă şi spiritualismul creştin, atât de legat da ideea de libertate. Pentru noua ştiinţă, cu cât ne ridicăm pe planuri mai înalte şi mai complexe de existenţă, cu atât indeterminarea devine mai accentuată şi libertatea îşi face apariţia, cum observă însuşi octogenarul venerat Max Planck, într'o conferinţă ţinută în anul 1936 asupra libertăţii voinţei.[2] Noua ştiinţă, chiar dacă pe alocurea renunţă cu părere de rău la determinismul universal, în orice caz face disticţie între diferitele planuri de existenţă şi nu mai înglobează cu de-a-sila viaţa şi spiritul în materie şi în determinismele ei, ci rezervă pentru biologie metode speciale, care ţin seamă de complexitatea fenomenelor vitale şi de structurile, de formele generale ale organismelor. Iar în lumea fenomenelor spirituale noua ştiinţă vede un al treilea strat de existenţă, deosebit fundamental de cel al materiei anorganice şi de

[1] „Determinismul integral, spune dl prof. Gr. C. Moisie, are un caracter mult mai pronunţat metafizic decât multe din cele mai nebuloase construcţii metafizice" (*Determinism şi înlănţuire*, în vol. colectiv *Problema determinismului*, p. 40).

[2] Dr. Max Planck, *Vom Wesen der Willensfreiheit*. Vortrag gehalten zuerst in der deutschen philosophischen Gesellschaft zu Berlin am 21 Februar 1936. Leipzig Johann Ambrosius Verlag, 1936.

cel al vieţii şi având-şi de asemenea legile sale proprii: legile morale, imperative dar neconstrângătoare, aşa cum sunt toate legile ce guvernează lumea valorilor.

Rezumând deci acum, în puţine cuvinte, notele esenţiale ale nouei ştiinţe, observăm că aceasta, prin concepţia ei despre timp şi spaţiu, prin nouile descoperiri asupra materiei, energiei, radiaţiunilor, luminii şi altor fenomene naturale, precum şi prin renunţarea la determinismul universal, este mai aproape de realitate — de lumea aşa cum este ea, nu cum ne-o prezentau cele trei secole precedente prin prisma deformantă a concepţiei mecanice — şi se armonizează cu spiritualismul creştin.[1]

Dacă mai sunt totuşi unii oameni de ştiinţă, cărora le vine greu să se integreze în noul ritm al ştiinţei, apoi nu e de mirare. Există şi în ştiinţă rutină şi mizoneism. Există adică şi în ştiinţă obişnuinţe greu de părăsit şi oroare de răsturnările prea mari, cum sunt acelea pe care le aduce noua ştiinţă. Dacă, de pildă, un fapt prea puţin însemnat, ca descoperirea că pământul e turtit la cei doi poli ai săi, a făcut pe multă lume să se supere pe Maupertuis, „l'intrépide aplatisseur de la terre",[2] acuzându-l de o indiscreţie prea mare şi refuzând să creadă că pământul nu e perfect sferic, cu atât mai mult nişte descoperiri atât de mari ca cele din ultimii patruzeci de ani şi răsturnarea completă de perspectivă produsă prin ele sunt de natură să zăpăcească multă lume şi să o facă să se adapteze greu nouei orientări a ştiinţei.

Aceasta nu înseamnă însă că se mai poate da înapoi Noua ştiinţă îşi urmează cursul ei, alungând şi ultimele resturi ale concepţiei mecanice, care şi-a trăit traiul, şi-a dat roadele admirabile ale confortului în care trăim noi astăzi, dar şi-a semănat şi germenii distrugători de viaţă

[1] „Intre religie şi ştiinţa naturii, spune Max Planck în altă conferinţă, nu găsim nicio contrazicere, ci dimpotrivă deplin acord în punctele hotărîtoare. Religia şi ştiinţa naturii nu se exclud, cum cred sau se tem unii în ziua de astăzi, ci se întregesc şi se armonizează împreună". (*Religion und Naturwissenschaft.* Vortrag gehalten im Baltikum, Mai 1937, Dritte, unveränderte Auflage, Leipzig, Iohann Ambrosius Barth Verlag, 1938, p. 31).

[2] G. Bachelard: *op. cit.*, p. 102, şi V. Vâlcovici: *Principiul incertitudinii*, p. 5.

morală și socială, de pe urma cărora suferim noi astăzi și poate vom avea încă multă vreme de suferit. Dar, așa cum soarele, când se arată dimineața, luminează întâi piscurile munților și apoi invadează văile umbrite, răspândind binefacerile luminii și căldurii, tot asemenea noua știință, care astăzi luminează frunțile celor mai mari savanți ai omenirii și-i apropie de spiritualismul creștin, se va scobori încetul cu încetul până printre oamenii simpli, vindecând cu vremea rănile produse de vechea concepție greșită despre lume.

Numai de-ar vrea Dumnezeu ca măcar urmașii noștri să aibă parte de vremea aceea fericită, când noua știință, unindu-și eforturile cu cele ale creștinismului, vor izbuti să transforme sufletește omenirea, s'o transfigureze și s'o pună la adăpost de frământările și suferințele unei epoci de tranziție, cum este aceea în care am trăit și trăim noi astăzi.

ŞTIINŢA ŞI INVIEREA DOMNULUI

de

Dr. IOAN M. LUCA

Ştiinţa modernă confirmă adevărurile eterne şi nerevizuibile ale Bisericii creştine: existenţa istorică şi *Invierea Domnului Iisus Hristos-Dumnezeu.*

Cele mai recente cercetări ale ştiinţei pozitive, experimentale, făcute în ultimii ani de către radiologi, biologi şi medici, au obţinut, de pe Giulgiul în care a fost înfăşurat Mântuitorul, Figura Sa dumnezeească.

Ştiinţa vine, după aproape două milenii — tot ştiinţa de acum două mii de ani a fost aceea care s'a închinat prin cei trei magi, astronomii de astăzi, în faţa Naşterii Sale suprafireşti — să confirme drama dumnezeească a Răstignirii, precum şi cea mai mare minune cunoscută în istoria omenirii: Invierea Domnului nostru Iisus Hristos, reconstituindu-le până în cele mai mici amănunte.

Linţoliul sau Giulgiul în care a fost înfăşurat Mântuitorul, a fost găsit de Sfânta Fecioară Maria imediat după Invierea Lui. Trecând în timpul Cruciadelor din Orient în Occident, se găseşte în prezent la Torino şi făcea anul trecut obiectul cercetărilor ştiinţifice ale savantului Viala, profesor la Facultatea de medicină din Bolonia. Acesta face studii cu caracter antropometric, intenţionând să reconstitue mărimea naturală a trupului Mântuitorului.

Giulgiul, care a fost studiat de o comisie mixtă de savanţi italieni şi francezi, la care s'a adăugat o comisie de savanţi din America de Nord, a făcut obiectul unei comunicări ştiinţifice către Academia de Ştiinţe din Paris, din partea eminentului profesor de Biologie dela Sorbona, dl Yves Delage.

In fotografiile obţinute pe calea razelor infraroşii, pe plăci ultrasensibile, cu ajutorul celei mai avansate dintre

ramurile ştiinţei moderne, Radiologia, se observă: la mâini, rănile piroanelor (care nu apar în podul palmei, ci între oasele carpiene, pentru că numai astfel putea să susţină greutatea Sfântului Trup). Ştiinţa rectifică deci o eroare iconografică. La frunte apar, la raze, urmele rănilor provocate de spinii din coroană.

Acestea sunt cercetări obiective ale oamenilor de ştiinţă pozitivă: prof. Dr. Paul Vignon, biolog, Yves Delage, Colonel Colson, Lippmann, Leparent, ing. Gerard Cordonnier. Cuvintele lor nu pot fi puse la îndoială. Dr. Barbet, cunoscutul chirurg din Paris, împreună cu doctorii Auclair şi Raulleau — acesta din urmă directorul Societăţii de Expertize şi control din Paris, au identificat locul pe unde a pătruns suliţa (sub a 6-a coastă), care a străpuns pieptul Mântuitorului.

Ultima lucrare ştiinţifică închinată acestei senzaţionale descoperiri este a profesorului Paul Vignon: „Le Saint Suaire de Turin", devant la science, l'archéologie, l'histoire, etc., apărută în editura medicală Masson et Comp. din Paris.

Au mai fost consacrate studii ştiinţifice cu privire la portretul divin al Mântuitorului obţinut de pe Giulgiu, în revistele: „Je sais tout" din Noemvrie 1934, „Vu" (număr special de Paşti) din 28 Martie 1936 precum şi în marea revistă medicală „La Presse Médicale" din 16 Aprilie 1938. Doctorul Defosses, cunoscut ca o somitate a ştiinţei medicale apusene, a comentat în numărul amintit din „La Presse Médicale" concluzia profesorului Paul Vignon, însuşindu-şi-o în întregime.

„Tradiţia nu minte, şi deci mortul care a fost învelit în Giulgiul dela Turin este însuşi Hristosul istoriei".

Doctorul Defosses adaugă în studiul său: „O problemă medico-legală", că „aceeaşi reflexie şi-au făcut-o număroşi savanţi eminenţi şi fără îndoială o vor face mulţi din aceia care vor studia textul şi reproducerile fotografice ale operei lui Vignon".

Dl Yves Delage, profesor de biologie la Sorbona, care a asistat cu prilejul comunicării ştiinţifice dela Academia franceză de Ştiinţe din Paris, la care era de faţă şi marele chimist Berthelot, a exclamat cu sinceritate:

„E Iisus însuşi cel care şi-a lăsat chipul pe Giulgiu. Şi dacă nu e Iisus, cine ar fi? Un condamnat de drept comun chinuit ca Iisus? Dar atunci cum se poate explica expresia de Majestate care transpare de pe faţa lui? Căci icoana arată un om de o singulară perfecţiune: statură înaltă... craniu de o mare capacitate... liniile trupului bine proporţionate şi'n înălţime şi în lungime: e un norma-tip ale cărui principale însuşiri sunt puterea şi bărbăţia... e deasupra şi în afară de orice tip etnic".

Oamenii de ştiinţă au identificat pe Giulgiu aproape 500 de răni şi peste 80 urme de curele dintre care cel puţin 40 lovituri de biciu.

Biciuirea a fost extrem de puternică, deoarece loviturile sunt bine imprimate în Giulgiu şi se pot distinge trei feluri de lovituri care au fost clasate în modul următor:

1. Lovituri grele, bine imprimate.

2. Lovituri lunecoase, pe care ni le arată rănile într'o direcţie prelungită.

3. Lovituri de învăluire, când isbeşti cu cureaua şi biciul se învârte în jurul trupului sau al piciorului.

Giulgiul ne mai edifică asupra felului cum era alcătuită cununa de spini: nu dintr'un fir sau două, ci dintr'un snop de spini înfundat pe capul Mântuitorului, căci rănile dela ceafă şi culoarea sângelui, roşu închis, s'au păstrat perfect.

Scepticii secolului al XX-lea ar putea să se întrebe: Cum s'au putut păstra pe Giulgiu atâta timp petele de sânge care s'a conservat aşa de perfect?

Profesorul Vignon a făcut o experienţă de laborator: a muiat pânză de in în sânge amestecat cu aloes şi smirnă, însă petele n'au durat decât maximum trei ani. Cum se explică atunci că petele de sânge de pe Giulgiul Mântuitorului durează de aproape două mii de ani?

„Miracol", — răspunde ştiinţa.

„Minune, puterea lui Dumnezeu" — exclamă şi se închină cu respect oamenii de adevărată ştiinţă.

Azi se ştie că avem peste 3000 de tablouri cu chipul dumnezeesc al lui Iisus, dintre care 150 sunt opere de-ale marilor artişti de geniu.

Niciunul însă nu atinge nici pe departe frumuseţea şi puterea de realitate a Chipului de pe Giulgiu.

„In acelaşi timp Giulgiul e dublu" — cum se exprimă profesorul francez Vignon — „ca Iisus, căci păstrează în el un element omenesc şi unul dumnezeesc".

Ştiinţa, în ultima analiză, este în concordanţă cu doctrina Bisericii creştine asupra divinităţii Mântuitorului Hristos-Dumnezeu, confirmând realitatea Invierei Sale.

MITROPOLITUL SIMION ȘTEFAN

de

Prof. TULIU RACOTĂ

Directorul liceului de băeți, Sighișoara

Prin *Noul Testament* al lui Simion Ștefan se răspândește o limbă curățită de forme greoaie și de vocabular eterogen, și se ajută astfel la unitatea de neam prin unitatea de limbă. Fapta lui Simion Ștefan nu e depășită în măreție decât de aceea de la 1688, *Biblia* lui Șerban.

(D. Murărașu)

Secolul XVII apare în istoria vieții noastre religioase ca timpul ierarhilor iubitori de datini, întemeietori de școli și tipografii și dăruitori de cărți menite să cultive înfrățirea „seminției românești de pretutindenea".

In galeria acestor mari ierarhi, s'a orânduit și Simion Ștefan, mitropolitul transilvan.

*
* *

Curentul de reformă religioasă, pătruns de timpuriu în Transilvania, a pricinuit — după 1564, când Ungurii s'au despărțit de Sași și au îmbrățișat calvinismul — noui încercări agresive pentru distrugerea ortodoxismului. Incă la 1566, dieta transilvană, care a dat dreptul de cetățenie noilor confesiuni protestante (luterană, calvină și unitariană), a hotărît expulzarea din Transilvania a Românilor care nu vor accepta reforma.

Dar proiectata stârpire a ortodoxismului s'a frânt de statornicia în credință și obiceiuri a strămoșilor noștri. Succesele obținute de Scriptura militantă au fost numai efemere și n'au întrecut succesele obținute de tradiționalismul românesc printre catolici și protestanți. Efemer a fost și succesul obținut de calvini în „soborașul" dela Aiud (1569), prezidat de episcopul calvinizat Pavel Tordaș, când

protopopii participanţi au hotărît înlăturarea din ceremonial a lucrurilor privitoare la credinţă care nu sunt întemeiate pe Sfânta Scriptură şi renunţarea la cultul sfinţilor, deoarece preoţimea, crescută în tradiţia ortodoxă şi ajutată de massele populare, a rămas refractară ideilor de reformă. Tradiţia ortodoxă, oprimată dar niciodată învinsă, a ajuns stăpâna neturburată a sufletului românesc deabia în timpul domniei excepţionalului voevod Mihai. Tot acesta, prin reunirea celor trei ţări româneşti, a întărit înfrăţirea românească şi ne-a dat foarte grabnic un ideal politic, cum ne arată înduioşetoarea chemare pe care un cioban transilvan i-a adresat-o lui Radu Şerban al Munteniei, în 1603.

Această fortificare şi închegare a sufletului românesc n'a fost pe placul elementului dominant din Transilvania. Teama că s'ar mai putea ivi vreun *„Hanibal valah"* n'a întârziat să ia cea mai barbară haină. Ura nobilimii faţă de tot ce e românesc şi dorinţa acesteia, ca şi a scriitorilor contimporani, de a fi *„stârpit din rădăcină întregul neam valah"* devenit *„jăratec care arde sub spuză"*, s'au întâlnit cu strădaniile principilor calvini de a extermina religiunea ortodoxă, spre a se distruge definitiv legăturile religioase care-i legau de veacuri pe românii transilvani de Principatele transcarpatine. Gavriil Bethlen (1613—1629), unul dintre cei mai vestiţi principi ai Transilvaniei, a cerut prin „repetate scrisori" chiar sprijinul patriarhului Chiril Lucaris din Constantinopol în înduplecarea Românilor transilvani să accepte calvinismul, căci „numai acele ţări sunt fericite în care există cât mai puţine deosebiri de credinţă". Patriarhul i-a răspuns răspicat că nu poate sprijini o asemenea acţiune „pentru că ar săvârşi un păcat pe care nu l-ar putea şterge toate chinurile pământului", nefiind iertat a jertfi credinţa „de dragul unor raţiuni politice" şi i-a atras atenţiunea asupra nereuşitei proiectului, pentru că „înainte de toate ar trebui ruptă *legătura de luptă şi de simţiri* care trăeşte, deşi în mod tainic dar cu atât mai puternic, între românii din ţara Transilvaniei şi între locuitorii ţării Munteniei şi Moldovei".

Sforţările lui Bethlen de a calviniza pe români au fost continuate cu înverşunare de George Rakoczy (1630—1648)

şi de superintendentul Ştefan Geleji, cum ne arată o serie de acte publicate de I. Lupaş. Mitropolitul Ghenadie a obţinut, in 1638, recunoaşterea vechilor scutiri ale preoţilor români numai in schimbul primejdioasei recunoaşteri a atârnării sale de superintendentul calvin. La 4 Septemprie 1640, superintendentul calvin Ştefan Geleji i-a anunţat principelui Rakoczy moartea lui Ghenadie, intâmplată „ieri după amiază", şi i-a propus ca in fruntea Bisericii ortodoxe să numească unul „neinrădăcinat în superstiţia valahă", iar condiţiile menite să îndepărteze „superstiţiile băbeşti" să fie aduse la cunoştinţa protopopilor alegători chiar de Principe, împreună cu „informaţia că cine nu le va respecta va fi redus la starea de ţăran", adecă de iobag. In afară de serviciul divin în limba română, cele 24 de condiţii, redactate de superitendent şi trimise Principelui spre aprobare la 22 Sept. 1640, mai cereau între altele: mitropolitul să asculte de episcopul calvin; să infiinţeze „o şcoală bună românească în care să înveţe copiii şi tinerii români atât limba latină cât şi religia creştină"; „să tipărească catehismul tradus in româneşte şi să dispună să-l înveţe copiii în ore precizate". Tot mitropolitul să mai dispună ca preoţii: să dea „separat pânea şi vinul" la împărţirea Sf. Cuminecături; „să nu dea Sf. Cuminecătură copiilor mici şi nepricepuţi, ci numai bătrânilor pricepuţi, care se pot pocăi"; „să boteze după forma simplă... lăsând la o parte lumânările, ungerea cu untdelemn şi alte adausuri"; „să inmormânteze morţii in mod simplu... fără lumânări, fără tămâieri şi fără alte ceremonii superstiţioase"; „să interzică credincioşilor „îngenuncherea înaintea icoanelor"...

Cu alte cuvinte, să treacă la calvinism!

Dar pătrunderea învăţăturilor calvine in straturile poporului nu se putea face fără ajutorul cărţii tipărite. Rakoczy şi-a dat seama de aceasta, ca şi înaintaşul său Gavriil Bethlen. De aceea, prin mitropolitul Ghenadie, i-a cerut lui Matei Basarab, care-i era aliat, litere cirilice şi meşteri tipografi. Astfel a venit la Alba Iulia, probabil odată cu literele dăruite de Domnul muntean, tipograful Popa Dobre. Acesta şi-a început activitatea în 1639 cu o carte curioasă care cuprinde, alături de *Gromovnic* şi *Trepetnic*, un *Para-*

clis al Precestei, o *Păscălie*, molitvele și rugăciunile de dimineața și seara. Cartea este pe linia tradiției ortodoxe, ca și *Evanghelia cu învățătură* (o retipărire cu greșeli și omisiuni a Evangheliei lui Coresi din 1581), pusă sub tipar din îndemnul lui Ghenadie și mântuită prin stăruința lui Ilie Iorest *„ca să fie preoților de propovedanie“*. Ele au realizat totuși o parte din programul de calvinizare al lui Geleji: au pus la îndemâna preoțimii molitvele, rugăciunile de dimineața și seara și predicile în limba românească. Doctrina calvină cuprinde *Catehismul creștinesc* tradus la Alba Iulia în timpul lui Ghenadie, dar fără aprobarea acestuia, și tipărit de „popa Dobrea“ pe ascuns, în satul Prisac (jud. Alba), după 22 Sept. 1640 și înainte de instalarea lui Ilie Iorest. Opera aceasta, *„plină de otravă de moarte sufletească“* căci batjocorește tainele bisericii noastre, icoanele și cultul sfinților, și combătută cu înverșunare de Varlaam al Moldovei într'un „sábor“ și în *Răspunsul* său, și indirect de Eustratie Logofătul în *Șiapte taine a besearicii*, nu s'a bucurat de dragostea mitropolitului Ilie Iorest. De aceea urmașul lui Ghenadie și protejatul lui Vasile Lupu a fost umilit, aruncat în temniță „împreună cu mulți preoți și creștini“, bătut la tălpi cu toiegele și înlocuit cu Simion Ștefan.

(Va urma)

ATITUDINI

DESPRE FILOCALIE

Apariția primului volum din Filocalie, cu promisiunea că vor ieși la lumină și celelalte 4—5 câte urmează (manuscrisul lor există), este un fenomen epocal în literatura noastră teologică, peste care nu trebue să se întindă vălul tăcerii și al nebăgării în seamă. E un dar făcut teologiei românești pe care l-am așteptat de mult. El a venit odată cu surâsul de lumină al ghiocelului, odată cu bunele vestiri ale primăverii, ca un simbol parcă al faptului că Filocalia este cartea primăverilor duhovnicești: pe țarinile ei de gând și trăire adie vântul Duhului, care alungă iarna din suflet și înflorește primăvara neprihănirii. E o carte de valoare unică și centrală în viața de veacuri a Ortodoxiei: e comoara spiritualității ortodoxe, sedimentată în secole de cugetare și luptă, de rugă și experiența duhovnicească. Ea exprimă întru totul esența ortodoxiei: transfigurarea sau indumnezeirea omului (și a cosmosului) prin har. *De aceea nu e opera unui sau unor teologi, în sensul modern al cuvântului, sau opera unor teoreticieni, cari făuresc sisteme mai mult sau mai puțin veridice, ci e opera unor teologi în sensul patristic al cuvântului, adică a celor ce au vorbit cu Dumnezeu, a celor ce au văzut lumina divină, a celor ce au gustat iubirea divină, a celor ce au avut experiența realităților divine. E firesc deci ca autorii Filocaliei să fie monahi: Filocalia e darul monahismului oriental, în care Ortodoxia a strălucit pe culmi de transfigurare taborică. Ea singură e suficientă să legitimeze existența monahismului în Biserică: specialitatea monahismului e tocmai viața duhovnicească, experiența îndumnezeirii omului prin har. Monahismul e stâlpul de foc al Duhului Sfânt care călăuzește mulțimile prin pustiul lumii spre țara făgăduinții; în el trebue să gâlgâie apa vieții duhovnicești din care să se adape toți credincioșii.*

Și monahii aceștia — propriu zis elita monahismului oriental — n'au scris din dorul de a scrie sau pentru ca să se afișeze: ei au scris din dragoste, pentru folosul și mântuirea fraților lor. Ei sunt duhovnici, îndrumători, călăuzitori practici. Nu vânturători de teorii și ipoteze, de sisteme și vorbe umflate, ci călăuze cari cunosc calea și o descriu din experiență proprie și sunt în stare astfel să conducă și pe alții spre aceleași înălțimi pe cari le-au atins și ei. Aceștia nu-și îngăduie să vorbească sau să scrie despre lucruri pe cari nu le-au verificat prin experiență: în cuvântul lor clocotește încă lava fierbinte a experienței, a trăirii adânci și autentice. Ei sunt reprezentanții unei

ştiinţe ale cărei temelii experimentale nu pot fi sguduite de îndoiala nici unui scepticism modern. Şi aşa cum acordăm credit savanţilor din celelalte ştiinţe când ne descriu o plantă, un animal sau un astru, trebue să acordăm acelaş credit (dacă nu mai mare) acestor savanţi ai ştiinţei duhovniceşti, când ne descriu fazele îndumnezeirii noastre prin har, după cum le-au trăit ei înşişi. Iar cine nu se încrede, n'are decât să facă singur experienţa pe care au făcut-o ei, aşa cum cine nu se încrede în mărturia oamenilor de ştiinţă n'are decât să le repete experienţele şi observaţiunile. Să nu uite însă un lucru: să se supună condiţiunilor necesare pentru ca experienţa să reuşească. Altfel încercarea lui n'are nici un sorţ de reuşită.

Cel ce însă nici nu se încrede în mărturia ştiinţei duhovniceşti, nici n'a experimentat singur aceste realităţi spirituale, n'are dreptul să vorbească despre ele, să le nege existenţa sau să le strâmbe fizionomia. „Căci — zice Diadoh al Foticeii — nimic nu e mai sărac decât cugetarea care stând afară de Dumnezeu, filosofează despre Dumnezeu" (Filocalia p. 341). Iar sfântul Simeon Noul Teolog, cel mai mare şi mai sublim mistic experimental al creştinismului, e şi mai sever. El susţine că nimeni nu poate vorbi despre Dumnezeu dacă nu l-a văzut: cum ai putea vorbi despre cineva pe care nu-l cunoşti? Cel ce a văzut pe Dumnezeu poate şi vorbi despre Dumnezeu oamenilor. Atât pricepi din lucrurile divine cât ai împlinit şi ai trăit din ele. Dacă am compara calea spre Dumnezeu cu urcuşul unui munte şi experimentarea lucrurilor divine cu minunata perspectivă ce ţi se deschide de pe piscurile lui, cum ar putea descrie calea, cu ocolişurile ei, cu greutăţile urcuşului, cu primejdiile prăpăstiilor, cu popasurile şi direcţia ei precisă, cineva care n'a parcurs-o niciodată şi cum ar putea descrie perspectiva vastă ce se desfăşoară vederii de pe culmi cineva care a văzut numai orizontul îngust din vale? Cei ce stau în valea plăcerilor trupeşti, cei cu orizontul mărginit de pereţii stomacului, cari cred că în lumea asta totul se reduce la pofte, la foamea pântecelui şi foamea sexuală, nu pot suferi ostenelile urcuşului, dar nici nu pot pricepe grandoarea orizontului divin ce scânteiază de pe culmi. Cu toate acestea urcuşul există şi perspectiva sublimă la fel. Avem pentru aceasta nu numai mărturia Filocaliei, ci mărturia nenumăratelor cete de pelerini, cunoscuţi sau necunoscuţi, cari au respirat aerul înălţimilor şi s'au învăluit în lumina cerului ca într'o haină a nemuririi. Ei au mărturisit ceea ce au văzut (întrucât lucrurile acestea pot fi exprimate) şi ni se oferă drept călăuze sigure, fără greş, către zările Dumnezeirii. Mai rămâne ca noi — cei din vale — să le ascultăm chemarea, care e însăşi chemarea lui Dumnezeu, să ne desbrăcăm de întinăciunea păcatului, ca purificaţi deplin, să putem vedea strălucind şi în inimile noastre raza cea necreată a dumnezeeştii frumuseţi.

Filocalia se tâlcueşte: „iubirea de frumuseţe", iubirea de frumuseţea divină, iubirea de frumuseţea naturii umane îndumnezeite prin har. Filocalia e antologia ascezei şi misticei experimentale ortodoxe.

Asceza e calea, e osteneala urcuşului: mistica e vederea de pe pisc, e experienţa luminii divine, e unirea în dragoste şi cunoaştere cu Dumnezeu. Asceza e efort uman, sprijinit pe harul divin; mistica e revărsare simţită a harului în suflet. Cine a avut experienţa aceasta a harului divin poate spune cu adevărat că cunoaşte pe Dumnezeu şi poate vorbi despre El ca despre o realitate vie. Pentru mistic, Dumnezeu nu e o noţiune de limită, o abstracţiune seacă şi goală, cum e adesea pentru cei ce filosofează despre Dumnezeu, ci este Viaţa şi isvor al întregei existenţe. Evidenţa argumentelor raţionale despre existenţa lui Dumnezeu e ca o umbră faţă de evidenţa copleşitoare, luminoasă, ţâşnită din experienţa mistică. Dumnezeu nu mai e la periferia existenţei, un concept vidat de orice conţinut, ci este în centrul ei, o plenitudine de viaţă, din care, prin care şi pentru care există şi viază tot ce există şi viază. Prin aceasta nu negăm valoarea argumentelor raţionale, dar accentuăm: cine rămâne la ele prinde numai umbra lui Dumnezeu. Existenţa şi viaţa divină devine cu adevărat certitudine în experienţa mistică. Aceasta e suprema cunoaştere a lui Dumnezeu şi supremul argument. Cei ce discută despre lucrurile divine fără să fi avut o cât de palidă experienţă a realităţii lor, se apropie de savanţii medievali cari două zile şi două nopţi au discutat despre câte măsele are calul, fără să ajungă la nici un rezultat, pentrucă argumentau numai din cărţi. A trebuit să vie un ţăran sa le spună: iată aici calul meu, număraţi-i măselele şi veţi vedea câte sunt, pentru ca discuţia să-şi găsească soluţia firească. Cazul poate fi legendar, nu e însă mai puţin ilustrativ pentru o anumită mentalitate raţionalistă medievală şi nu mai puţin... modernă. Discuţiile acestea oţioase adesea nu duc la nici un rezultat: trebue să invităm lumea la experienţă sau, cel puţin, la încrederea în experienţa savanţilor ştiinţei divine. E vremea deci, ca pe baza Filocaliei, să se temeinicească o apologetică ortodoxă, în care, conform spiritului ortodox, să i se ofere un loc de seamă argumentului cunoaşterii mistice şi nu argumentelor raţionale (scolastice), cari au o valoare netăgăduită, dar sunt faţă de cunoaşterea experimentală ceea ce e coaja faţă de miez. Una e o cunoaştere analogică şi deductivă, mediată şi dela distanţă: cealaltă e cunoaştere directă şi intuitivă, imediată şi experimentală. Prin una cunoaştem pe autor din opera lui; cealaltă e cunoaştere prin comuniune personală. Ceea ce e cunoaşterea empirică (a simţurilor) în domeniul fizic-biologic, aceea este cunoaşterea mistică în domeniul spiritual-divin. De aceea autorii Filocaliei şi vorbesc de un simţ al sufletului sau un simţ al minţii, prin care gustăm bunurile cele nevăzute (cf. Fil. Diadoh. p. 347). Aşa cum simţul gustului distinge gustul diferitelor alimente prin contactul nemijlocit cu ele, simţul sufletului distinge cele divine tot prin un contact nemijlocit cu ele. „Simţirea minţii constă în gustarea precisă a realităţilor distincte din lumea nevăzută. Căci precum prin simţul gustului trupesc, când se află în stare de sănătate, deosebim fără greşală cele bune de cele rele şi dorim cele bune, tot aşa mintea noastră, când începe să se mişte în deplină sănătate şi fără griji, poate

să simtă din belşug mângăierea dumnezeiască şi să nu mai fie răpită niciodată de contrarul aceleia. Şi precum trupul, gustând din dulceţurile pământeşti, experiază fără greşală simţirea lor, aşa şi mintea, când se află deasupra cugetului trupesc, poate să guste fără să se înşele mângăierea Duhului sfânt („Gustaţi, zice, şi vedeţi că e bun Domnul" ps. 34, 9) şi să păstreze amintirea (ei) neuitată" (id. p. 350). Când sufletul e curat simte printr'o „gustare negrăită" prezenţa cea necuprinsă a lui Dumnezeu (p. 353). Natural, nu e o experienţă simţuală, ci una spirituală, rezultată nu din întâlnirea obiectului extern cu simţurile, ci din întâlnirea obiectului divin cu sufletul, cu simţul minţii. E o percepţie simplă, spirituală, unitivă a harului divin. Ea e totdeodată percepţia luminii divine şi a sufletului străluminat de ea. Văzând pe Dumnezeu, sufletul se vede şi pe sine ca un cer plin de lumina dumnezeirii (id. Evagrie, p. 62).

Masiva mărturie a Filocaliei, ca şi a tuturor celor ce au împlinit condiţiunile necesare pentru experienţa aceasta duhovnicească, face ca faptul în sine să nu poată fi pus la îndoială. Rămâne să se mai precizeze anumite nedumeriri.

Astfel unii „psihologi" atei, cari n'au mai multă înţelegere pentru experienţa mistică cât au orbii pentru lumină, au încercat s'o identifice cu anumite stări patologice, psihonevroze, ca isteria s. ex., aşa cum de altfel s'a încercat şi reducerea geniului la sifilis sau nebunie. Dar între stările patologice şi stările mistice e o distanţă incomensurabilă. Bolnavii respectivi sunt desechilibraţi, cu memoria, intelectul, voinţa, conştiinţa slăbite, robi ai unor idei fixe şi ai unor emoţii dominante. Boala îi epuizează, îi duce la idioţie şi imoralitate: sunt epave umane de cari ţi-e milă. Misticii dimpotrivă se caracterizează printr'un echilibru superior, o inteligenţă pătrunzătoare şi clară, o voinţă puternică şi realizatoare, o capacitate de acţiune şi creaţie excepţională. Experienţa mistică nu e un fenomen morbid care nimiceşte personalitatea, ci revărsare de energie spirituală care desăvârşeşte personalitatea. Misticii sunt exemplare de elită ale umanităţii. Citească oricine în acest sens frumoasele pagini închinate misticilor creştini de marele filosof francez H. Bergson (în: Les deux sources de la morale et de la religion), ca să-şi dea seama de realitate. Astăzi interpretarea patologică a fenomenelor mistice e o piesă de muzeu. (Marele psiholog american W. James a contribuit la depăşirea ei prin opera sa de răsunet mondial despre „Experienţa religioasă").

Alţii voesc să reducă mistica la sentiment: ea ar fi identică cu sentimentalismul. Şi aceştia trec peste mărturiile clare ale experienţei, ca să construiască o explicaţie conformă cu nivelul sentimental al trăirii lor religioase.

Aşa cum experienţa empirică nu e emoţie (care poate s'o însoţească), experienţa mistică nu e sentimentalism. Ea nu e trăire sentimentală a adevărurilor de credinţă: ea depăşeşte domeniul sentimentului. E o experienţă a „adâncului", a „spiritului", care e dincolo de

facultățile psihologice. E experiența „eului originar", nu a „eului empiric". Harul sălășluește în „adâncul sufletului" (Diadoh. Fil. p. 375), care e și „ochiul" cel duhovnicesc prin care percepem lumina divină. In experiența mistică legătura nemijlocită cu Dumnezeu se realizează prin acest „adânc" spiritual, iar sentimentul și celelalte facultăți psihologice însoțesc numai actul experienței unitive: ele sunt convertite înlăuntru printr'o reculegere, o concentrare puternică și participă la unirea cu Dumnezeu, dar nu constitue însăși această unire. Acest „adânc al sufletului", sau „pisc", sau „centru" al lui (sunt expresii spațiale cari nu-s adecvate pentru realitatea spirituală), care e locul de întâlnire cu Dumnezeu și instrumentul experienței mistice (prin care „gustam" bunătatea divină), care e însă și rădăcina facultăților și isvorul tuturor energiilor spirituale, unii îi zic „minte" — voind să accentueze caracterul lui „rațional", alții îi zic „inimă" — voind să releveze caracterul lui central — iar alții „spirit". Noi preferăm ultimul termen.

Astfel înțelegem de ce experiența mistica presupune un proces prealabil de purificare a omului întreg, un nivel înalt de puritate morală și de ce efectele ei nu sunt tulburări lacrimogene și sentimentale de suprafață, ci o revărsare de putere spirituală care transformă toată ființa misticului: ea e ca o flacără divină care luminează mintea, întărește voința până la eroism, toarnă bucurie, pace, dragoste în inimă, întinerește trupul, cu un cuvânt: teoformizează toata viața și ființa lui.

In sfârșit o altă părere greșită, care are circulație de moneta falsă în cercuri destul de largi (cari nu cunosc dealtfel decât numai cuvântul „mistică"), este aceea că mistica ar fi „obscurantism", beznă irațională, pătimașă, fanatism orb, în care nu pătrunde rațiunea, nici lumina științei. E coborîre in hrubele inconștientului, izbucnire de forțe elementare subconștiente. E primitivism, valabil pentru ignoranți și inculți, al căror univers e populat cu strigoi și stafii. Știința, rațiunea are obligația să alunge cu lumina ei umbrele misticismului obscur. Ziarele adesea difuzeaza acest sens peiorativ al cuvântului „mistică".

Sunt sigur că cei ce scriu astfel de enormități n'au citit nici o pagină de mistică autentică și n'au simțit niciodată fiorul prezenței divine. Deși — dacă se socotesc culți și oameni de știință, nu ignoranți ca „misticii" — ar trebui să-și dea cel puțin osteneala de a se informa și de a nu discredita aprioric o realitate umană pe care n'o cunosc. E acesta imperativul onestității științifice. Altfel dovedești că „știința" e numai un paravan util să acopere anumite prejudecăți cari n'au nici o legătură cu știința. Desigur cine crede că totul e materie, că omul e un simplu animal, nu se poate împăca cu experiența mistică: ea e un fapt care mărturisește cu evidență despre realitatea spiritului și-i răstoarnă credințele și prejudecățile materialiste. De aceea caută să reducă mistica la inconștient (poate au și animalele vreo „mistică", pentru că inconștient au!). Știința însă nu împărtă-

şeşte astfel de prejudecăţi: ea e obiectivă. Ea se caracterizează în primul rând prin respectul faptelor, respectul datelor experimentale. Altfel ar ajunge la concluzia că lumina izvorăşte din întunerec. Ori faptele sunt împotriva ipotezei inconştienţei. În primul rând, în perioada ascetică, de luptă împotriva patimilor şi dobândire a virtuţilor, raţiunea cu luminile ei e solicitată în fiecare clipă: e truda de organizare raţională a vieţii întregi în toate mişcările ei; e efortul unei „trezvii", unei lucidităţi supreme. Toate gândurile, cuvintele, acţiunile pătimaşe şi iraţionale, cari orbesc raţiunea şi fac pe om să lucreze în mod necugetat, sunt eliminate dela început. Idealul este apatia sau nepătimirea, adică eliberarea de sub robia inconştientului, a biologicului pătimaş, purificarea fiinţei de orice element iraţional şi dominarea spiritului luminos asupra vieţii. Mintea sau raţiunea stă de strajă la hotarele sufletului, pentru ca împărăţia spiritului să nu fie tulburată de bezna inconştientului, ca toată fiinţa omului să se umple de lumină. Astfel ea câştigă o capacitate de distingere, de analiză psihologică şi de directivare morală, care o face poruncitoare peste întreg domeniul sufletului. Psihologia religiunii nu e o creaţie modernă: ea e creaţia misticilor. Şi la adâncimea şi fineţea analizelor lor psihologice, psihologia modernă n'are ce adăoga. Călăuzirea sufletului spre Dumnezeu, modelarea vieţii umane după asemănarea lui Dumnezeu, e o ştiinţă deplin constituită, în care raţiunea are un rol important.

„Raţiunea ca şi experienţa. Autorii Filocaliei sunt reprezentanţii acestei ştiinţe, alături de mulţi alţii. Ei şi mărturisesc că nimenea nu poate călăuzi sufletele pe calea aceasta dacă n'a cunoscut-o prin studiu îndelungat şi proprie experienţă. Căci ştiinţa sufletului e cea mai grea ştiinţă (cf. Nil Ascetul Fil. p. 174—175).

Aşadar raţiunea are un rol important atât în trăirea practică, cât şi în limpezirea ştiinţifică (teoretică) a experienţei. Ea este angajată într'un grad suprem: idealul constă tocmai în eliminarea (sau convertirea) patimei care întunecă raţiunea, nu în renunţare la raţiune de dragul obscurităţii. Asceza — din acest punct de vedere — e alungarea obscurităţii şi instaurarea luminii, a lucidităţii până şi în cele mai neînsemnate mişcări ale gândului. Nimic involuntar, nimic inconştient, ci totul conştient şi voluntar, este idealul ascetului care pune raţiunea de pază la hotarele inimii.

Viaţa oamenilor câteodată e semi-voluntară şi semi-conştientă, adică e determinată de instincte, impulsiuni şi patimi — parte inconştientă — pe care raţiunea şi voinţa lor nu le stăpânesc. Viaţa misticilor dimpotrivă e conştientă, raţională şi voluntară, până în cele mai mici amănunte. E un proces de spiritualizare care în mod evident include raţiunea şi voinţa: unde stăpâneşte spiritul, acolo stăpâneşte şi raţiunea.

Ei sunt astfel elita umanităţii, cu adevărat eliberată de robia impulsiunilor pătimaşe.

In al doilea rând experienţa mistică însăşi nu exclude raţiunea. Departe de a fi isbucnire inconştientă care întunecă raţiunea, experienţa mistică e revărsare de lumină care luminează şi raţiunea şi o face să înţeleagă adevărurile divine. Raţiunea nu e exclusă, ci participă la experienţa mistică, e inundată de lumina prezenţei divine şi ridicată într'un plan de cunoaştere supraraţional, ca să înţeleagă adevărurile cele mai presus de înţelegere.

Clipa întâlnirii cu Dumnezeu, ca experienţă, se poate compara cu clipa în care marii oameni de ştiinţă descopăr un nou adevăr ştiinţific: e o clipă de evidenţă luminoasă pentru raţiune. Natural evidenţa e incomparabil mai puternica în experienţa mistică, pentru că obiectul ei nu e natura ci Dumnezeu, care depăşeşte în evidenţă orice realitate creată. Arhimede când a descoperit legea ce-i poartă numele, iluminarea acestui adevăr ce i-a străfulgerat mintea l-a copleşit de bucurie şi a strigat: Eureca (am găsit). Pascal, marele matematician francez, rapt o clipă în lumea luminii divine, a scris doar aceste cuvinte: Bucurie, bucurie, bucurie! Experienţa mistică e evidenţa luminoasă (pentru raţiune) a realităţilor divine şi spirituale: o evidenţă care nu poate fi nici pusă la îndoială, nici răstălmăcită, ca orice evidenţă ştiinţifică (dacă nu chiar mai mult).

Experienţa mistică e lumină: Filocalia o mărturiseşte fără echivoc şi neîncetat. O mărturisesc toţi cei ce au gustat-o. Ceea ce vede este lumină şi cel ce vede devine lumină, arde ca o torţă aprinsă în flăcările Dumnezeirii. Toată făptura misticului, nu numai raţiunea, e inundată de lumină. Astfel raţiunea se întâlneşte cu Adevărul suprem, a cărui prezenţă o iluminează şi o copleşeşte. Intoarsă de pe culmile acestei experienţe, păstrează întipărirea luminii şi adevărului divin şi-şi dă seama că Dumnezeu e o realitate care depăşeşte toate celelalte realităţi şi deci şi capacitatea de cuprindere a firii omeneşti.

Fireşte experienţa mistică nu e numai iluminare a raţiunii, ea nu ridică numai raţiunea deasupra modului ei obişnuit de cunoaştere (ca o cunoaştere supraraţională): ea angajează omul întreg, concentrat în jurul „spiritului" şi învăluit în lumină. Pe noi ne-a interesat însă numai funcţiunea raţiunii în cadrul acestei experienţe.

Aşadar cei ce vorbesc de iraţional sau obscurantism nu ştiu nici ce e mistica, nici ce e obscurantismul. Ei n'au o atitudine ştiinţifică. Ştiinţa este respect faţă de realitate: ea nu crează realitatea, ci prin experienţă şi lucrarea raţiunii vrea să descopere legile realităţii, să o cunoască aşa cum e ea. De aceea ştiinţa nu presupune delimitarea apriorică a realităţii: că s. ex. ar exista numai realităţi materiale, nu şi spirituale. Ea trebue să constate existenţa realităţilor fizice, vitale, spirituale şi divine şi să desluşească, întrucât e posibil, legile lor. Mistica e dovada experimentală a realităţilor divine şi spirituale. A închide ochii peste faptul dat, a-i nega existenţa sau a-l răstălmăci prin teorii preconcepute, e neştiinţific e o îngustare de orizont nejustificată de nici o raţiune ştiinţifică. In consecinţă, cel ce vrea să ca-

prindă întreg câmpul ştiinţei umane, cu toate ramificaţiile ei, trebue să admită alături de fizică, astronomie, biologie, sociologie, ş. a., şi ştiinţa vieţii spirituale, care mărturiseşte despre cele mai înalte culmi pe care se poate ridica fiinţa şi raţiunea umană în această viaţă.

Că misticul crede în realitatea divină înainte de a o experimenta? Dar savantul nu crede în realitatea materiei înainte de a o cerceta? Şi realitatea materiei e un postulat al credinţei, ca şi celelalte realităţi. Experienţa verifică credinţa.

Că nu toţi oamenii pot repeta experienţa despre care vorbesc misticii? Dar că toţi oamenii pot să se urce în stratosferă, şi cu toate acestea datele celor ce s'au urcat nu sunt puse la îndoială. Deaitfel — după părerea misticilor — dacă toţi oamenii ar îndeplini condiţiunile necesare experienţei, toţi ar fi ridicaţi pe culmile cunoaşterii mistice. Cine nu se supune acestor condiţii, cel puţin să creadă celor ce mărturisesc adevărul.

Că există şi fenomene mistice iluzorii? Incontestabil: există o experienţă mistică autentică şi un misticism fals, care n'are nici o valoare, ba chiar e vătămător. Ele însă nu trebuesc confundate: tocmai acesta este unul din rosturile ştiinţei duhovniceşti, să distingă ceea ce e adevărat de ceea ce e neadevărat. Ca în orice ştiinţă de altfel. Alături de experienţa simţurilor sănătoase, nu există şi o „experienţă" halucinatorie? De aici n'a tras nimeni concluzia că toată experienţa simţurilor e o halucinaţie sau o iluzie, ci s'au precizat criteriile prin care se distinge halucinaţia de percepţia justă. Aşa şi în domeniul experienţei mistice.

* * *

Filocalia este aşadar un fragment din vastul material al ştiinţei vieţii duhovniceşti, pe care au expus-o şi sistematizat savanţii acestei ştiinţe, specialiştii ei, monahii Orientului. Mănăstirile sunt laboratoarele acestei ştiinţe, care e încoronarea sublimă a tuturor celorlalte ştiinţe. Ea însă poate fi însuşită şi de mireni, nu numai de monahi. Natural, are exigenţe severe (ca orice ştiinţă, ba mai mult, căci aici experienţa presupune o transformare radicală a vieţii). Ostenelile urcuşului însă sunt bogat răsplătite prin grandoarea perspectivelor ce se deschid de pe culmi. Căci nu există limbă omenească sau cuvânt care să poată da expresie fericitoarei întâlniri dintre om şi Dumnezeu ...

Filocalia — colecţie de scrieri ascetic-mistice din sec. IV—XIV dela sf. Antonie cel Mare (primul pustnic) până la sf. Grigorie Sinaitul — nu cuprinde toate direcţiile şi tot materialul ascezei şi misticei ortodoxe: e numai o selecţiune. Ca manuscris poate va fi existat încă din secolul XIV în Muntele Athos sau, în forma actuală, să fi fost întocmită de Macarie din Corint. A fost tipărită însă de Nicodim Aghioritul şi Macarie din Corint, cu cheltuiala Domnului Ioan Mavrocordat, la Veneţia în 1782 (2 vol. 34 scriitori, 1207 p.). Indată a fost tradusă şi tipărită în limba slavonă (rusă); Filocalia slavonă are 5 volume şi e mai completă decât cea grecească (cuprinde mai

mulți autori, între cari: Sf. Macarie cel Mare, Ioan Scărarul, Efrem Sirul, Isac Sirul, Teodor Studitul, ș. a.). Ea a fecundat spiritualitatea ortodoxă a stareților și poporului rusesc. In românește, avem în manuscris traducerea lui Paisie (la Academia Română). A doua încercare de traducere e a episcopului Gherasim Safirin, care a rămas tot în manuscris (după textul grecesc: nici jumătate din Filocalie). De astă dată, cu noua traducere a Păr. D. Stăniloae, sorții au fost mai favorabili. Să nădăjduim că manuscrisul întreg va putea să vadă lumina tiparului, ca astfel monahismul românesc și ortodoxia românească să se poată adăpa din apele vieții celei duhovnicești. Că viața noastră are atâta valoare câte raze din lumina divină am plămădit în făptura ei...

Diacon NICOLAE MLADIN

MIŞCAREA LITERARĂ

PRINOS

închinat Inalt Prea Sfinţitului Arhiepiscop şi Mitropolit NICODIM, Patriarhul României, cu prilejul împlinirii a optzeci de ani de vârstă, cincizeci ani de preoţie şi şapte ani de patriarhat

Bucureşti, Tipografia Cărţilor Bisericeşti MCMXLVI, pagini XXXII+312+un portret hors-texte.

In ziua de prăznuire a sfântului şi marelui ierarh Nicolae, din anul 1865, s'a născut în satul Pipirig din judeţul Neamţ, dintr'o familie de gospodari cu stare, cel ce avea să devină al doilea patriarh al Bisericii autocefale ortodoxe române.

Intrat în Seminarul teologic Veniamin Costache din Iaşi (1882), tânărul Nicolae Munteanu a fost remarcat de renumitul mitropolit al Moldovei Iosif Naniescu, care-l trimisese în 1890 la Academia teologică Petru Movilă din Kiev, pentru a-şi desăvârşi studiile şi pregătirea duhovnicească.

Locul fusese cât se poate de bine ales. „Academia teologică din Kiev — scrie dl Prof. univ. I. D. Ştefănescu (p. XVII) — era, înainte de toate, un altar al tradiţiei bisericeşti întemeiată pe învăţătura Bizanţului şi îmbogăţită cu tot ce a putut clădi o spiritualitate rusească activă şi bine îndreptată. Ea oferea limpezime şi rigoare de dogmă, viaţă călugărească de muncă şi studiu, leturghii ferite de inovaţii şi impresionante ca duh şi convingere. Era aici, în al doilea rând, un spirit din care s'a împărtăşit întreaga Biserică rusească, şi anume comuniunea atentă şi de fiecare clipă cu Biserica şi ştiinţa universală. Numai că această comuniune mergea mână în mână cu a veghe puternică. Toate ideile noui şi, cu deosebire, studiile şi interpretările de ordin teologic erau trecute prin sita deasă şi curată a Sinodului şi şcoalei ruseşti, pentru a nu lăsa să se strecoare nici umbra unei greşeli".

Intrat în monahism la 1 Aug. 1894, cu numele călugăresc de Nicodim, cinci zile mai târziu a fost hirotonit întru ierodiacon. Ascensiunea sa e rapidă: ieromonah (1896), arhimandrit mitrofor (1900), director al Seminarului din Galaţi (1903—1909), arhiereu cu titlul de „Băcăoanul" (1909), episcop al Huşilor (1912—1924), vremelnic loctiitor de arhiepiscop al Basarabiei (1918—1920), stareţ al Mânăstirii Neamţu (1924—1935) şi apoi mitropolit al Moldovei (1935—1939), în 30 Iunie 1939 a fost ales patriarh al României.

Călugăr de stil paisian nemțean, I. P. Sf. Patriarh Nicodim are o activitate cărturărească bogată. Mulțumită traducerilor făcute de I. P. Sf. Sa, astăzi avem în românește majoritatea operelor de căpetenie ale teologilor ortodocși ruși — iar altele sunt în pregătire.

La 6 Dec. 1945, I. P. Sf. Sa a împlinit venerabila vârstă de 80 ani, dintre cari 50 de preoție și 7 de patriarhat.

Un comitet de inițiativă a urzit atunci planul editării unui volum omagial, care i-a fost înmânat I. P. Sf. Sale de către I. P. Sf. Mitropolit Nicolae al Ardealului, în cadrele festivității din 27 Maiu a. c.

Volumul, editat de Institutul biblic și de misiune al Bisericii ort. rom., e de dimensiuni respectabile (34/24 cm., text *22/16* cm.).

In fruntea lui, este publicat în facsimil *un autograf al Majestății Sale Regelui Mihai I,* urmat de Președintele Consiliului de Miniștri dl Dr. *Petru Groza.*

După un scurt cuvânt al comitetului de inițiativă, un autograf al I. P. Sf. Patriarh Nicodim și un amplu studiu biografic semnat de dl Prof. univ. I. D. Ștefănescu, I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae* al Ardealului deschide *partea I-a* (a articolelor omagiale), urmat de numeroși chiriarhi și fruntași ai vieții noastre bisericești și mirenești. In *partea II-a* sunt publicate studii valoroase, dintre cari trei ale teologilor sibieni Dr. D. Stăniloae, Dr. Teodor Bodogae și Dr. Emilian Vasilescu.

Numeroase ilustrații complectează acest impunător volum omagial.

Dr. GRIGORIE T. MARCU

•

VIVRE ET PENSER. Recherches d'exégèse et d'histoire. I-ere série. Paris 1941.

Acest volum de 300 pagini constitue o întregire a revistei *Revue Biblique.* Este firesc deci să aducă material de natura celui publicat de numita revistă. Intâiul studiu este semnat de Cardinalul *G. Mercati: Note di litteratura biblica.* Autorul face mențiuni critice pe marginea unor manuscrise și tipărituri privitoare la vechea literatură creștină. Al doilea studiu: *Notes d'histoire et de topographie transjordaniennes* al lui R. de Vaux, O. P., este un interesant capitol de geografie sfântă. Urmează: *L'évolution de „l'évangile de Paul"* de E. B. Allo, O. P., profesor onorar la Universitatea din Friburg (Elveția); *Canon du Nouveau Testament et histoire des dogmes* de L. M. Dewailly; *Parallélisme exegetique entre S. Jérôme et S. Cyrille d'Alexandrie* de F. M. Abel, O. P. Paralelismul privește mai ales Vechiul Testament, tratând despre Osea, Ioil, Amos, Naum, Avacum, Zaharia, Isaia, în studierea cărora există un punct de vedere comun între cei doi exegeți. Autorul J. v. d. Ploeg, O. P. face filologia expresiei biblice „gibbor hail" sub titlul: *„Le sens de gibbor hail"* și ajunge la concluzia că expresia ebraică determină pe un om curajos, bărbat treaz. F. M. Abel, O. P. descrie o descoperire arheologică sub titlul: *Betable medieval d'Ampas avec l'inscription.* Aceluiaș autor i se datorește studiul: *Antiochus Epiphane,* în care tratează viața și epoca

acestui monach. G. Ryckmans publică: *„Inscriptions safaïtiques de Transjordanie"*, în care tratează ultimele descoperiri arheologice din stânga Iordanului, constând mai ales din pietre prevăzute cu inscripții vechi. La capitolul *Mélanges* semnează B. Couroyer, O. P.: *Les nouveaux textes égyptiens de proscription* și L. H. Vincent O. P.: *Autour des origines du christianisme*. Recenziile și mențiunile critice ne informează despre literatura biblică apărută în anii din urmă... Astfel aflăm despre tipărirea unui volum masiv privind predica de pe munte, de Th. Soiron, O. F. M.: Die Bergpredigt Jesus, Formgeschichtliche, exegetische und theologische Erklärung, p. 488, Freiburg im Breisgau 1941, și o altă lucrare biblică este cea a lui J. Chaine: Les épîtres catholiques, La seconde épître de saint Pierre, Les épîtres de saint Jean, L'épître de saint Jude, toate într'un volum de XV + 351 p. Paris 1939 (Collection des Études Bibliques).

Prof. Dr. NICOLAE NEAGA

*

RENAȘTEREA. Organ național-bisericesc săptămânal al Episcopiei Clujului. Anul XXIV, 1946, Iunie 30, nr. 26—27.

Zece pagini dense închinate în întregime P. Sf. Episcop Nicolae Colan, din prilejul împlinirii unui deceniu de arhipăstorire. Semnează articole străbătute de admirație, dragoste și devotament, toți fruntașii Eparhiei Vadului, Feleacului și Clujului, — iar Dointa Cireș, o poesie intitulată *Munte de lumină*, pe care o reproducem în întregime:

Stăpân pe aici te-a rânduit pronia și noi: gloata,
Ca să întorci vremii și destinului crud roata;
Valah cu suflet luminos de țăran și creștin pe dindouă:
Așa Vlădică la așa vremi, ne trebuia nouă.

Făcut-ai făcut din hotul Feleacului nădejdilor cârjă
Și din credință, cetate între cetăți, asemenea dârjă;
Credincios turmei ai rămas s'o petreci printre haini,
Vremea schimbându-ți coroana de spini în coroană de crini

Și ai rânduit cu azima credinții cărare de lumină pentru rumâni
Ca Moise, prin pustia ungurească de răutate și mărăcini:
Om mai drept ca acela, în cuget și'n fapte curat
Ai ajuns să vezi vremea trecerii nedreptului hat.

Umilindu-te, virtutea te-a înălțat cât munții, cât cerul
Bucurie făcând neamului tău și Celui de Sus: Cerul!
De aceia țăranii, zăderii din stampuri și moațele toate
Cu prunci, cu dieci și cu popi, stau azi în juru-ți cetate.

Și inima lor: aur mestecat cu doină, cu sânge și zgură
Arieș de gloată s'a pornit spre Tine năvalnic să curgă
Toți te vor dascăl și peste dobul valah, împărat;
Munte-de-lumină-Nicolae, Vlădică și obștei fârtat.

GR. T. M.

NOTE ŞI INFORMAŢII

I. P. SF. SA D. D. Dr. *Nicodim Munteanu*, Patriarhul României, a fost sărbătorit în 27 Maiu a. c. din prilejul săvârşirii cu laudă a 80 de ani de viaţă, 50 ani de preoţie şi 7 ani de patriarhat.

După rugăciunea de mulţumită făcută în catedrala patriarhală, asistenţa a trecut în sala sinodală a palatului patriarhal, pentru a prezenta felicitări înaltului ierarh.

Cel dintâi a luat cuvântul I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae* al Ardealului, rostind o pătrunzătoare cuvântare (textul ei integral a apărut în „Telegraful Român" nr. 21—22 a. c.) şi înmânând I. P. Sf. Patriarh Nicodim un exemplar din volumul omagial tipărit din acel prilej.

In numele guvernului a vorbit dl ministru *Mihail Ralea*, care a omagiat personalitatea şi opera sărbătoritului, căruia i-a oferit totodată — în numele M. Sale Regelui — colanul înaltului ordin al „Serviciului Credincios".

Au mai vorbit dl prof. *V. G. Ispir* în numele învăţământului superior teologic; I. P. Sf. Sa Arhiepiscopul *Cisar* în numele Bisericii rom. catolice, dl şef-rabin Dr. *Al. Şafran* în numele Comunităţii izraelite şi dl prof. *I. D. Ştefănescu* în numele colaboratorilor la volumul omagial.

Tuturor le-a răspuns I. P. Sf. Sa Patriarhul *Nicodim*, mulţumind călduros pentru dragostea şi preţuirea ce i-au arătat-o.

*

PREOTUL profesor universitar Dr. *Haralambie Roventa*, titularul catedrei de Studiul biblic al Noului Testament de la Facultatea de Teologie din Bucureşti, s'a săvârşit din viaţă în 17 Iunie a. c.

Moartea sa prematură văduveşte Biserica noastră de unul dintre cei mai devotaţi slujitori ai ei, iar ştiinţa teologică ortodoxă română de un reprezentant de frunte.

Despre viaţa şi opera sa, vom scrie mai pe larg cu cel dintâi prilej.

Dumnezeu să-l odihnească în curţile Sale!

*

A APĂRUT sora *Filocaliei* „Despre viaţa în Hristos" a lui Nicolae Cabasilas, în traducerea preotului Dr. Teodor Bodogae, profesor la Academia teologică „Andreiană" din Sibiu.

Invăţaţi de renume din Apus, ca marele teolog protestant G. Ad. Deissmann, susţin că prin această carte Nicolae Cabasilas, ca şi sf. Apostol Pavel, ne învaţă trăirea fidelă în Hristos.

GR. T. M.

BIBLIOGRAFIE

Mitropolitul *Nicolae*: MÂNTUEŞTE DOAMNE POPORUL TAU. Sibiu, Tipografia Arhidiecezană 1945, p. XVI+254. Coperta: Ieromonah Arsenie

Cartea celor şapte ani [1938—1944] de sbucium românesc oglindit in cuvântări, discursuri şi pastorale arhiereşti

† **Nicolae**, Episcopul Clujului: Noul Testament. Ediţia II. Cluj 1945
— Hristos şi viaţa omenească (traducere). Sibiu 1946
— In legături. Cluj 1946.
Belea Nicodim Preot: Calea către preoţie. Sibiu 1946
Belu I. D. Dr.: Despre iubire. Timişoara 1945
Bezdechi Şt. Dr. Prof univ.: Cronica inedită dela Blaj a protosinghelului Naum Râmniceanu. Partea I. Sibiu 1944
Branişte Ene Diacon: Explicarea Sfintei Liturghii după Nicolae Cabasila. Bucureşti 1943
Coman V. Preot: Exorciştii în Dreptul bisericesc. Braşov 1945
Deheleanu P. Dr. Prof.: Frumuseţi literare în Sfânta Scriptură. Arad 1946
Gherman P. Septimia: Şcoala şaguniană şcoală a poporului. Sibiu 1946
Lupaş-Vlasiu Marina Dr.: Aspecte din istoria Transilvaniei. Sibiu 1945
Marcu T. Grigorie Dr. Diacon: Iisus în faţa ştiinţei (traducere). Sibiu 1946
Mladin Nicolae Diacon: Hristos în Universitatea Ardealului. Sibiu 1946
Muşlea C. Candid: Biserica Sf. Nicolae din Şcheii-Braşovului, vol. I (1292-1742). Braşov 1943
Petranu Coriolan Dr. Prof. univ.: Arta românească din Transilvania. Sibiu 1943
— Ars Transsilvaniae. Etudes d'Histoire de l'Art transylvain. Sibiu 1944
Săndulescu-Godeni C.: Iluminism şi misticism la fer. Augustin. Bucureşti 1944
— Relaţia dintre ştiinţă, metafizică şi religie în sistemul cartesian. Bucureşti 1944
Stan Liviu Dr.: Sfinţii români. Sibiu 1945
Stăniloae D. Dr.: Filocalia. Vol. I (traducere)
Sârbu Corneliu Dr. Preot: Misionarismul laic în lupta antisectară. Sibiu 1945
— Originea şi răspândirea sectarismului. Cauzele apariţiei şi expansiunii mişcării sectare. Sibiu 1945
Vasilescu Emilian: Lecţii introductive în Filosofie. Bucureşti 1943
Vlad Sofron Dr. Prof.: Un păstor model: Sf. Apostol Pavel. Timişoara 1946

(Tipărit în 8 Iulie 1946)